

მ რ ი

№ 9

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

ჩვენ და ცხოვრება—ფ. გოგიჩაშვილისა; დედა სოფელი—გი დე მოპასანისა; დედამ ჰოქვა—ბაჩანასი; უბედური შეცდომა—ალაროდელისა; სტრაქონები—ი. გრიშაშვილისა; გულ-კეთილები ვართ!—ა. მ—ლი; ჩხა—გ. გვაზავასი; ქართული წიგნი—მ. ა—ლისა; ნუცალ ხანი—ივ. ბუჭურაულისა;

კვირა, 4 აპრილი სპალიტიკო, სპექნიერო და სპალიტურტურო ქუჩისა 1910 წ.

ჩვენ და ცხოვრება

მ წ ა ს ი.

წინანდელ წერილებში ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ თანამედროვე ცხოვრებიდან ჩვენი გამოთიშვისა და გამოირყვის ერთ-ერთი მთავარი საფუძველი და მიზეზი არის ჩვენივე თავისებური სულიერი განწყობილება, — ქართული „აზნაურული ფსიხიკა“; რომელიც არ ეწყობა საღებმიცემო საქმიანობას, არ არ იშენებს და არ იგუებს „შავს“ სამეურნეო გარჯამუშაობას. ამიტომაც ჩვენ განზრახ ისეთ გზაზე ვაყენებთ ჩვენს ახალთაობას, რომელიც სამუდამოდ აშორებს მას სამეურნეო მოქმედების ასპარეზს და უსპობს ეკონომიურ დამოუკიდებლობის საშუალებას. შედეგი ამისა ცხადია: ჩვენი სახალხო მეურნეობის დასუსტება-დაძაბუნება, ინტელიგენტ პროლეტარათა გამრავლება, საერთო გაღატაკება, გაქირვება, უკმაყოფილება.

ასეთსავე გზასა და მიმართულებას ადგია ქართველობა ქალთა განათლების საქმეშიაც. აქაც ჩვენი მისწრაფება ის არის, რომ ცხოვრებისთვის უნიადაგო და ერისათვის გამოუსადეგი გავხადოთ ჩვენი შთამომავლობა და ჩვენივე ხელით დავანგრიოთ ის ერთადერთი სიმაგრე, რომელსაც ოჯახი ეწოდება და რომელიც, ჩვენსავით პატარა და ჩვენითანა ეკონომიურსა და პოლიტიკურ მდგომარეობაში მყოფ ხალხისთვის, თვლის ჩინსავით დასაცავი და გასამტკიცებელია. და აქ გულის მომკვლელი და სასოწარკვეთილების აღმძვრელი არის არა მარტო შედეგი ჩვენი გაუგებრობისა, — თუ შეგნება იქნება, შეცდომის გასწორება ყოველთვის შეიძლება, — არამედ უფრო ის სიბნელე, რომელსაც ამ შემთხვევაში მთელი ჩვენი აზრი და გონება მოუცავს და არა თუ შორსმჭვრეტელობის, ახლო-მხედველობის უნარიც დაუხშავს.

თითქო ძნელი გასაგები არ არის: ქალის სწავლა-განათლება პრაქტიკულად გამოსადეგი და გამოსაყენებელი უნდა იყოს ან ოჯახში, ან ოჯახს გარედ მინც. ჩვენ-კი სწორედ ისეთ სასწავლებლებისკენ მივედის გული, რომელიც არც შინ არის მოსახმარი და არც გარედ — საღებმიცემო ცხოვრებაში — გამოსაყენებელი. ინსტიტუტი, ან ზავედნიე და ყოველ შემთხვევაში, გიმნაზია მინც, — აი ის სამი ერთის ტიპის სასწავლებელი, საითკენაც მიმართულია ყველა ქართველ მშობელისა და ახალგაზდა ქალის სული და გული. ჩვენი შემეცნებით, აწ არსებულ საშუალო სასწავლებლის დასრულება აუცილებელ გზად არის დასახული, თუ ყველასთვის არა, უმაღლეს და საშუალო წრის ქართველ ქალთათვის მინც. ხშირად და ძალიან ხშირად ქართველი უკანასკნელ ნიფთს ჰყიდის, ქუჩაში ხელის გაწვდასა და მათხოვრობასაც კი არ ერიდება, რომ თავის ქალისთვის რომელსამე გიმნაზიაში სწავლის ფული შეიტანოს და ასე წვითა და დავით მას სწავლა დაასრულებინოს.

ვინმე იტყვის: ეს რა ჩვენი ბრალია, — ასეთ სასწავლებლებს მთავრობა აარსებს და ჩვენც იძულებული ვართ, ჩვენი შვილები იქ მივებაროთო. შეცდომა გახლავთ, — ეს გარემოება არ არის მთავარი მიზეზი. ნუ დავავიწყდებათ, რომ ჩვენ ხშირად, როგორც ალილოზე, ისე დავდივართ ხელ-გაშვერილნი და ორ-ორ კაპეიკობით ფულს ვაგროვებთ ქალაქებსა და დაბა-სოფლებში ჩვენი ხარჯით იმგვარისავე სასწავლებლების დასაარსებლად, როგორც მთავრობას აქვს და რომლებსაც ჩვენ ვითომ სხვა გზის უქონლობის გამო ვეტანებით. გიმნაზიებისა და ზავედნიების ძებნა ჩვენი მხრით მართლა რომ იძულებითი იყოს და არა ნებაყოფლობითი, იმ შემთხვევაში, — ცხადია, — სწორედ იმგვარისავე სასწავლებლების დასაარსებლად ჩვენ თავს არ შევიწუხებდით და უკანასკნელ პერანგს არ გავიხდიდით. არა, თუმცა ჩვენ საზოგადოდ ძალიან გვიყვარს ჩვენი სისუსტისა და უძლურების მიზეზის სხვისთვის

გადაბრალება, მაგრამ ამ შემთხვევაში საქმის ვითარება იმდენად ცხადი და ნათელია, რომ ასეთი „გადაბრალება“ აღარ მოხერხდება. ჩვენ ვალდებულნი ვართ, ფაქტი ვსცნათ ისე, როგორც არის ნამდვილად, და აღვნიშნოთ ის მიზეზები, რომლებითაც იგი არის გამოწვეული. ფაქტი კი ასეთია: მთელ ქართველობას ჩვენი ქალებისათვის განათლების მისაცემად, მხოლოდ გიმნაზიები და მათი მსგავსი სასწავლებლები მიაჩნია მისწრაფების ღირსად. ეს არის საერთო შეხედულება მთელი ქართველობის და არა რომელისამე წრისა ან ჯგუფისა. იგი ისე აქვს ყველას ძვალსა და რბილში გამჯდარი, რომ თვითეული ქართველი, დედა, —სრულიად ღარიბი და ღატაკი კი, —ოცნებითაც მხოლოდ იმასღა ნატრობს, რომ თავისი ქალი გიმნაზიაში მიიბაროს და იქ სწავლა დაასრულებინოს.

გარეშე ადამიანს, რომელიც ჩვენს სულსა და გულში ჩახედული არ არის, უეჭველია, დიდ უცნაურობად ეჩვენება ასეთი ამბავი. და მართლაც უცნაური არის. საშუალო ქართველის მსგავს მდგომარეობის გერმანელს ან ფრანგს, მაგალითად, ფიქრადაც კი არ მოუვა ასეთი აზრი, რომ გიმნაზიის მოწმობის გულისთვის მამულის უკანასკნელი ნაჭერი გაჰყიდოს ან თავისი მეურნეობა დაავალიანოს. სწავლა-განათლების საქმეშიაც იგი ჩვეულებრივ სარგებლობის პრინციპით ხელმძღვანელობს, და ამ პრინციპს მხოლოდ მაშინ დალატობს, როცა იმდენად დიდი ქონების პატრონია, რომ საეკონომიო ანგარიშობას მისთვის მაინც და მაინც მნიშვნელობა აღარ აქვს.

მაგრამ ჩვენ ამ შემთხვევაში ამგვარი მოსაზრებით სრულებით არ ვხელმძღვანელობთ, და ამიტომაც, რომ ჩვენი საქციელი გარეშე ადამიანს მართლა უცნაურად და გაუგებრად უნდა ეჩვენოს. თუ საეკონომიო საზომითა და ანგარიშობით შევხედავთ, —ექვს გარეშეა, ქალთა ახლანდელი საშუალო სასწავლებელი არავითარს ისეთ პრაქტიკულად ცხოვრებაში გამოასყენებელ ცოდნას არ იძლევა, რაც ამ ცოდნის მოსაპოვებლად გაწეულ ხარჯებს ამართლებდეს. თუ ახლანდელი საშუალო სასწავლებლის მოწმობის პატრონი ქალი გათხოვებამდის, ან გათხოვების შემდეგ ოჯახს გარედ, ეძებს თავისთვის რაიმე საქმეს, მისი სარბიელი არის ან ქალღლებს გადაწერა სადმე კანცელარიაში, ან —უფრო იშვიათად —მასწავლებლობა პირველდაწყებით სკოლაში. ორსავე შემთხვევაში მას ისე მცირე გასამრჯელო ეძლევა, რომ დაუჯერებელია, ჩვენ, მშობლები, მართლაც ამის გულისთვის ვეწეოდეთ ესოდენ შეუფერებელ ჰაბანწყვეტასა და გაჭირვებას. ჩვენ რომ საეკონომიო სარგებლობის მოსაზრებით ვხელმძღვანელობდეთ ამ შემთხვევაში, მართლა არც ისეთი ბეცები ვართ, რომ ცხოვრებაში უფრო სარგებლიანი და სახიერო ვერა დაგვეჩაბა რა, ვინ არ

იცის, რომ ჩვენში რამდენიმე ასი ქალიც-კი თავს ჩინებულად დაირჩენს თუნდა შლიაპების კეთებით; აუარებელი მოთხოვნილება და საჭიროებაა კარგი ქრა-კერვის მკოდნებისა. ამ ხელობითაც მკოდნე და მხნე ქალს შეუძლიან არა თუ თავი დაირჩინოს, —ქონებაც შეიძინოს. ქარგვა-ქსოვის ხელოვნებაც ფართო და სარგებლიანი ასპარეზია ქალის დამოუკიდებელ სამეურნეო საქმიანობისათვის. ბევრი სხვა რამეც შეიძლება დავასახელოთ, რასაც ქალს შეუძლიან ხელი მოჰკიდოს და ამით სააღებმიცემო ცხოვრებაში დოვლათიანი საქმე გაიჩინოს. საკმარისია შეხვიდეთ ტანთსაცმელისა და მორთულობის რომელსამე დიდ მაღაზიაში და ყურადღებით გაშინჯოთ იქ გამოფენილი საქონელი, რომ დარწმუნდეთ, თუ რა აუარებელი სააღებმიცემო ნაწარმოები მზადდება სხვა და სხვა დარგში ქალის ხელით და, მისასაღამე, რაოდენად ფართო და დიდია სარბიელი ქალის სხვადასხვა-გვარ ხელობისა და საეკონომიო საქმიანობისათვის. არც ერთი დარგის ხელობა არ ჩამოუვარდება შემოსავლიანობით არც კანცელარიაში გადამწერლობას და არც სადმე კონტორაში მონაგარიშობას. მიუხედავად ამისა, არც ქართველ მშობლებისა და არც ახალგაზღობის გული აქეთკენ არ მიიწევს, — პირიქით, ჩვენ სწორედ იქ შესასვლელად ვიმტვრევთ თავებს, საიდანაც ვერავითარ პრაქტიკულ ცოდნას ვერ გამოვიტანთ და ცხოვრებაში საბრძოლველად სრულიად შეუიარაღებულნი გამოვალთ. ეს სურვილი იმდენად დიდია და ისე ძლიერად აქვს იგი გამჯდარი მთელს ჩვენს საზოგადოებას, რომ მას, დღესდღეობით მაინც, ვერავითარი ქადაგება ვერ შესცვლის, ვერც შეამცირებს. ქარხველ დედას რომ ურჩიოთ, —ვინც უნდა იყოს იგი, —შენი ქალი შლიაპების სპეციალისტად გამოიყვანო, არა თუ დაგიჯერებს, —კარგადაც გაგლანძღავს და შენი საყვედურით ქვეყანას გააჯერებს: ისეთი გულღვარდლიანია, რომ სხვისთვის სრუტე შეურს და მეჯღანობისა და მეღორობის მეტი არაფერი ემეტებაო...

ცხადია, ჩვენ რაიმე სხვა მოსაზრებით უნდა ვხელმძღვანელობდეთ და არა საეკონომიო სარგებლობისა და ანგარიშობის პრინციპით, როცა გიმნაზია-ზავედენიებს ვეტრფით და ჩვენს შვილებს მხოლოდ და მხოლოდ იქითკენ ვერეკებით.

ასეც არის. ჩვენი მთავარი ხელმძღვანელი ამ შემთხვევაში ჩვენივე „აზნაურული“ მიდრეკილება გახლავთ. ქართველის ბუნება, საცა და როცა შესაძლებელია, ყოველთვის ჭირვით გაუბრუნებს ყოველგვარ ისეთ საქმესა და ხელობას, რომელსაც „არისტოკრატობის“ ბეჭედი არ აზის. და დღეს სწორედ „გაარისტოკრატებისა“ და კლასობრივად „ამაღლების“ მომასწავებელია, ჩვენი საზოგადოებრივი შემეცნებით, ყველა ახალგაზდა ქალისთვის არსებულ

ტიბის საშუალო სასწავლებლებში განათლების მიღება და კურსის დასრულება.

რუსეთში—და სხვაგანაც—ეს სასწავლებლები უმთავრებლად შეძლებულ მემამულეთა და მოქალაქეთა შვილებისათვის არის დაარსებული. იმათი დანიშნულება ისაა, რომ ამ წრეების ქალებს მათი წოდებისა და საზოგადოებრივი მდგომარეობის გარეგნად „დამამშვენებელი“ სწავლა-განათლება მისცენ და, ასე ვთქვათ, უფრო კულტურულ, უფრო მოხდენილ და სასიამოვნო „სამკაულად“ გახადონ იგინი. ამიტომაც, დანიშნულებისავე თანახმად, ამ სასწავლებლების პროგრამიდან გამოდენილია ყველაფერი, რაც ქალისთვის შეიძლება საჭირო და ხშირად აუცილებლად საჭიროც იყოს პრაქტიკულ ცხოვრებაში,— როგორც სახლისა და ოჯახურ ცხოვრების მოწყობაში, ისე ოჯახს გარეც—დამოუკიდებელ სამეურნეო საქმიანობაში.

ჩვენში კი, მარტო ეს მიზანი რომ იყოს, მთავრობა ხაზინიდან ერთ გროშსაც არ გაიღებდა ამ სკოლებისთვის, რადგან ჩვენ „ინოროდცები“ ვართ და, მშასადამე, ჩვენი „კულტურულ“ დამშვენებისათვის“ რუსეთში თავი არავის ასტკივდებოდა. ნამდვილად კი ვხედავთ, რომ მთავრობა დიდძალ ფულს ხარჯავს ქალთა საშუალო სასწავლებლებზე კავკასიაში, — შედარებით უფრო მეტს, ვიდრე შუაგულ რუსეთის გუბერნიებში. ეს ამოცანა სულ მარტივი და ადვილი ასახსნელია: ხსენებული სკოლები, მათი ტიპისა და სასწავლო შინაარსის დამოუკიდებლად, „რუსულ კულტურის“ გამავრცელებელნი არიან ჩვენში. სახელმწიფო პოლიტიკის მწარმოებელთ კარგად ესმოდათ და დღეს კიდევ უკეთესად იციან, რომ სხვა ტომის დამორჩილებულ ხალხში ოჯახურ სიმტკიცის მოშლა, უნიადაგო მეოცნებედ და მარტოდენ სიტყვაკაზმულ მოლაპარაკედ გადაქცევა ქალისა და მისი სულიერად გამოთიშვა მისივე ხალხის ნათესაობიდან—საუკეთესო იარაღი და საშუალებაა მთელი ერის ზნეობრივ ძალის დასაშლელად და მისი ხალხოსნურ თავისებურობის წასარეცხად. საჭირო იყო მხოლოდ, რომ ხსენებულ „კულტურას“ ჩვენში მუშტარი ბლომად აღმოსჩენოდა.

და ამ მხრით ჩვენ გაზვიადებულ მოლოდინსაც გადავაქარბეთ. თუ თავად-აზნაურობა თავიდანვე უფრო სამხედრო სამსახურსა და სახელმწიფო კანცელარიაში დაეწაფა „რუსულ კულტურას“ და შეითვისა რუსულ ყაიდაზე ცხოვრების გემოვნება, მათმა ქალებმა სასწავლებლებში იწყეს ამის ძებნა და შეგუება. როგორადაც ქართველ თავადებისთვის ჩინი და სამსახური მათი წოდებრივი უაღრესობის დიპლომად გადაიქცა, ისევე მათი ქალებისათვის ინსტიტუტში შესვლა და კურსის დასრულება „საზოგადოებაში“ გამოსვლისა და ახალდროულად გაპიროვნების გზად და საშუალებად შეიქმნა. შემდეგ-

ში ამათ მაგალითს მწყეა მთელი ქართველობა და ამგვარად თანდათან ვანმტკიცდა კულტი გიმნაზია-ზავედენიებისა. და თუმცა დღეს ჩვენში არც თავადი რა არც არა-თავადი ისეთ გარემოებაში აღარაა, რომ უსაქმოდ ოცნებობის უფლება და საშუალება ჰქონდეს და ესეთი ესთეტიური სანუკვარობა მის შეძლებასა და დოვლათს შეეფერებოდეს, — პირიქით, ყველას ნატუსალი აგვდის და კერა გაქრობაზე გვაქვს მიმდგარი, — მაგრამ ჩვენ მაინც ერთხელ არჩეულ გზას ვეღარ ვეღვეით და, თუნდ მასთან ერთად, სხვა პატარა ბილიკის გაკაფვასაც აღარ ვცდილობთ.

ფ. გოგიჩაიშვილი.

(შემდეგი იქნება)

დედა სოვაყი

გი დე მოხასანისა

—:—

ვუქდენი თა—ს.

II

(დასსრულა*)

ომის გამოცხადებისას, შვილი სოვაყი, რომელიც იმ დროს ოცდა-ცამეტის წლისა იყო, ჯარისკაცად ჩაეწერა. დედა სახლში მარტოდ დასტოვა. მოხუცი მაინცა და მაინც ძალიან არ ებრალებოდათ, რადგანაც იცოდნენ, რომ მას ფული ჰქონდა.

მაშასადამე იგი სრულებით მარტოდ დარჩა ამ განცალკევებულ სახლში, სოფლის მოშორებით, ტყის პირად. მას არ ეშინოდა, მით უფრო, რომ იმავე ტომისა იყო, რომლისაც ის ადამიანები, ტლანქი მოხუცი-ქალი, მაღალი და გამხდარი; იგი ხშირად არ იცინოდა და მას ვერც ვერაფერ გაეხუმრებოდა. სოფლის ქალები, რომ სთქვას კაცმა, არც კი იციან. ეს საქმე მამა-კაცებისაა! ქალებს სული მწუხარე აქვსთ და შეზღუდული, რადგანაც ცხოვრებაც დაღვრემილი აქვსთ და ბინდი-მოკული. სოფელი კაცი ცოტა ხმაურობით მხიარულებას სამიკიტროში სწავლობს, მაგრამ მისი მეუღლე-კი რჩება დინჯად, მუდმივ პრისხანე სახით. მათი სახის კუთებს სიცილის მოძრაობა ვერც უსწავლიათ.

დედა სოვაყი ეწეოდა ჩვეულებრივ ცხოვრებას თავის ქოხში, რომელიც მალე თოვლმა დაჰფარა. კვირეში ერთხელ სოფელში მაილიდა პურისა და ცოტა ხორცის სასყიდლად; შემდეგ ისევ თავის ქოხში ბრუნდებოდა. როდესაც იტყოდნენ მკვლების შესახებ რასმე, იგი გამოდიოდა ზურგზედ თოფ-მოკიდებული, თავისი შვილის დაქანგებულის თოფით,

*) იხ. „მ რ ი“ № 8.

რომელსაც კონდახი გაცვეთილი ჰქონდა ხმარებისაგან; საგულისხმო სანახავი იყო დედა სოვაყი, ცოტად მოკუზული, თოვლზედ წელიწადის და განივრის ნაბიჯით მოარული, იარაღის ლულა აშორებული შავ თავ-საბურველს, რომელიც თავზედ ჰქონდა შემოჭერილი და თეთრ თმას ისე ჰფარავდა, რომ ვერავის ვერც-კა დაენახა იგი.

ერთ დღეს პრუსიელები მოვიდნენ. ჩამოურიგეს მცხოვრებლებს, თვითეულს სიმდიდრისა და ქონების მიხედვით. მოხუც ქალს, რომელსაც მდიდრად იცნობდნენ, ოთხი არგუნეს.

ეს ოთხი სქელი ახალგაზრდა იყო, თეთრის ტანით, ქერა წვერით, ლურჯის თვალებით, სუქნად დარჩენილი, მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი დღე-ღამეც გამოეცვლოთ; კარგი კაბუკნი, თუმცა დაპყრობილ ქვეყანაში-კი იყვნენ. მარტოდ-მარტონი ამ ხნის ქალთან, მისდამი სრულის თავაზიანობით გამსქვალულნი, შეძლებისა და გვარად აშორებდნენ მას დალაღვასა და ხარჯს. დილდითაობით ოთხივე ჰის ვარეშემო პერანგის ამარად პირს იბანდნენ და უხვად ისველებდნენ წყლით თოვლიან ბრკვიალა დღეებში თავის თეთრსა და ვარდისფერ ხორცს ჩრდილოეთის შთამამავლობისას; დედა სოვაყი-კი მიდი-მოდოდა, თანაც წვეწვს უმზადებდა. ხშირად დაინახავდა ადამიანი, როგორ ასუფთავებდნენ სამზარეულოს, სწმენდნენ ფანჯრებს, აპობდნენ შგმას, ჰფუქენდნენ კართოფილს, რეცხავდნენ სარეცხს, ასრულებდნენ ოჯახის ყოველგვარ საქმეს, როგორც ოთხი კარგი შვილი დედის გარეშემო.

მაგრამ ის მოხუცი-კი განუწყვეტლივ თავისაზედ ჰფიქრობდა, თავის დიდსა და გამხდარს, მოკუჭებულ ცხვირიანსა და შავ-თვალაზედ, მსხვილ-ულვაშიანზედ, რომლის შავი ბალანი სქლად აჩნდა მის ბაგეს. მუდამ-დღე ეკითხებოდა თვითეულს, მის ოჯახში დაბინავებულ, ჯარის-კაცს:

— ხომ არ იცი, სად წავიდა ფრანგის ჯარი, ქვეითი მეოცდასამე? ჩემი ვაჟი იქ არის.

იგინიც უპასუხებდნენ: „არა, არ ვიცი, სრულებით არ ვიცი“. თანაც მისი ტანჯვა და მღელვარება ამათაც ესმოდათ, რომელთაც აგრეთვე ჰყავდათ დედა იქ; იგინი უწევდნენ მას ათასს პატარა დავალებას. მოხუცს უყვარდა კიდევ იგინი, ეს ოთხი მტერი; რადგანაც სოფლებს სრულებითაც არა აქვთ მამულიშვილობის სიმძულვარე; ეს მხოლოდ უმადლესი საფეხურის თვისებაა. მდებალთ, ვინც მეტს იხდიან, რადგანაც ღარიბნი არიან და რომელთაც ყოველი ახალი ხარჯი ტვირთად ედებათ, ამათ, ვისაც მრავლად ჰხოცავენ, რომელნიც გადაქცეული არიან ნამდვილ საზარბაზნე ხორცად, რადგანაც ესინი წარმოადგენენ რიცხვს, ამათ, რომელნიც ყველაზედ უფრო სასტიკად იტანჯებიან ომიანობის საშინელის უბედურებით, რადგანაც ყველაზედ უფრო სუსტნი და ნაკლებად გამძლენი

არიან, ამათ სრულებითაც არ ესმისთ ომიანობის მძლავრი წადილი, ეს პატიოსნების ამაღლებებელი სათავე და ეს ვითომდა პოლიტიკური მოსაზრებანი, რომელნიც ექვსი თვის განმავლობაში ორივე ერს აუქმურებენ, როგორც გამარჯვებულს, ისე დამარცხებულსაც.

ამ კუთხეში, როდესაც ჩამოვარდებოდა ბაასი დედა სოვაყის გერმანელებზედ, იტყოდნენ ხოლმე:

— აი, იმ ოთხმა-კი მიავნეს თავშესაფარს.

ერთ დღესაც, როდესაც მოხუცი ქალი მარტოდ იყო ქოხში, შორიბ მინდორზედ მან თვალი შეავლო ერთ კაცს, რომელიც მისი სადგომისაკენ მოდიოდა. მალე იცნო კიდევ იგი, ეს იყო ქვეითი კაცი, რომელსაც დავალებული ჰქონდა წერილების დარიგება. ამ კაცმა მისცა მას რაღაც გაკეცილი ქალაღი, მანაც ამოიღო ბუდიდგან სათვალე, რომელსაც საკერავისათვის ხმარობდა; შემდეგ წაიკითხა:

„ქალბატონო სოვაყო, ეს ბარათი გაუწყებთ სამწუხარო ამბავს. თქვენი ვაჟი ბიქტორ გუშინ მოჰკლა ყუმბარამ, რომელმაც, როგორც ჰფიქრობენ, ორ ნაწილად გაჰკლიჯა იგი. მე სულ ახლოს ვიყავი, რადგანაც ჩხუბში ერთი მეორის გვერდით ვიყავით და რადგანაც თქვენ შესახებ მეუბნებოდა ხოლმე, რომ თქვენთვის მეცნობებინა იმავე დღეს, თუ-კი მას რაიმე უბედურება შემთხვევოდა.

„ჯიბიდგან ამოვაცალე საათი თქვენთვის მოსატანად ომის გათავების შემდეგ.

„გიძღვით მეგობრულს სალამს.

„ცეზერ რივო,

„მე-2 ჯგუფის ჯარის-კაცი, მე-23 ქვეითი ჯარისა“.

წერილს ჰქონდა სამი კვირის თარიღი.

იგი აღარ სტიროდა. უძრავად გაშეშებულიყო, ისე შეპყრობილი, გაშტერებული, რომ ჯერ არც-კი იტანჯებოდა. იგი ჰფიქრობდა: „აი ბიქტორიც მოჰკლეს, ეხლა“. შემდეგ თანდათან ცრემლი მოადგა მის თვალს და მწუხარებამ შეიპყრო მისი გული. აზრები მოსდიოდა მას ერთი მეორეზედ საზარელი, მტანჯველი. იგი ვეღარ გადაეხვეოდა მას, თავის შვილს, თავის ზორბას, ვეღარ, ვერასოდეს! დარაჯებმა მოუკლეს მამა, პრუსიელებმა მოუკლეს შვილი... იგი ორად გაჰკლიჯა ყუმბარამ. მას ეგონა, რომ იგი ხედავდა საგანს, საგანს საზარელს: დავარდნილ თავს, თვალებ-ახელილს, თანაც იგი ჰღებდა თავის სქელ ულვაშის ნაწილს, როგორც გულმოსულობის წუთებში იცოდა ხოლმე ეს.

შემდეგ ნეტავ რა უყვეს მის ტანს? ოღონდ-კი დაებრუნებიათ მისათვის თავისი შვილი, როგორც მას თავისი ქმარი დაუბრუნეს შუა-შუბლში ტყვიანაკრავი?

ამასობაში რაღაც ხმაურობა მოესმა. ეს პრუსიელები ჰბრუნდებოდნენ სოფლიდგან. მსწრაფ-ლად ჩაიღო ჯიბეში წერილი და დამწვიდებით,

ჩვეულებრივის სახით მიიღო იგინი, თანაც მოასწრო კარვად თვალების მოწმენდა.

ოთხივე იცინოდა, აღტაცებულნი იყვნენ, რადგანაც ერთი კარგი კურდღელი მოეტანათ, უთუოდ ნაქურდალი, და ანიშნებდნენ მოხუცებულს, რომ კარგი რამის ქამას ეპირებოდნენ.

ქალი მყისვე შუღლა საქმეს საუზმის მოსამზადებლად; მაგრამ, როდესაც კურდღლის დაკვლავებდა მიღვა საქმე, გულმა უსუსტა. მაგრამ ეს ხომ პირველი არ იყო! ერთმა ჯარის-კაცთაგანმა ყურებს უკან მუშტი დასცხო და გაათავა იგი.

მოჰკლეს თუ არა პირუტყვი, მან გამოაძრო ტყავიდან წითელი სხელი; მაგრამ სისხლის დანახვად, რომელშიდაც ხელს ურევდა, რომელიც ხელებზედ ეცხო, თბილი სისხლისაგან, რომელიც ხელებზედ თან-და-თან აცივდებოდა და იკვებებოდა, თავით ფეხამდე აკანკალებდა მას; და იმას სულ თვალწინ ედგა თავისი ვაჟი, ორად გაჭრილი, იგიც მთლად წითელი, როგორც ეს ჯერ კიდევ მფეთქავი პირუტყვი.

იგი მიუჯდა სუფრას თავის პრუსიელებთან ერთად, მაგრამ ქამა-კი ვერ შესძლო, ერთი ლუკმისაც-კი. იმათ შესთქლიფეს კურდღელი, მას-კი ყურადღებაც არ მიაქციეს. ქალი განზედ შესცქეროდა მათ, ხმის-ამოუღებლად, თანაც ერთი განზრახვა ებადებოდა, სახე-კი ისეთი უგრძობელი ჰქონდა, რომ მათ ვერაფერიც ვერ შეატყვეს.

უცებ შეეკითხა მათ: „თქვენნი გვარები რომ სრულებითაც არ ვიცი, აგერ ერთი თვე-კი არის, რომ ერთად ვართ“. გაიგეს როგორც იქნა, ცოტა-კი გაუძნელდათ, რასაც ეკითხებოდა, და უთხრეს თავისი ვინაობა. ეს საკმაო არ იყო მისთვის; ქალაღზედ დააწერინა ყველას, მათი ოჯახის აღრესებიც, დაიდგა სათვალე თავის დიდს ცხვირზედ, დაუკვირდა ამ უცნობ ნაწერს, შემდეგ ქალაღი დაჰკეცა და ჯიბეში ჩაიღო სწორედ იმ წერილთან ერთად, რომელიც აუწყებდა მას შვილის სიკვდილს.

ქამის გათავებისას მან უთხრა კაცებს:

— მივდივარ თქვენთვის სამუშაოდ. და შეუდგა თვის ატანას ჭერზედ, სადაც ისინი იძინებდნენ.

მათ გაუკვირდათ ეს მუშაობა; მანაც აუხსნა, რომ აღარ შესცივდებოდათ; მათაც უშველეს. თვით გაავსეს ჭერი სახურავამდე; ამნაირად გაკეთდა თითქმის ერთი დიდი ოთახი, ოთხივე მხრით თვის-კედლიანი, თბილი და სურნელოვანი, სადაც შესანიშნავად დაიძინებდნენ.

ვანშობისას, ერთი მათგანი შესწუხდა, რომ დედა სოვაჟი არაფერს არა სჭამდა. ქალი არწმუნებდა, რომ ტყვიელები მაქვსო. შემდეგ თავის გასათბობად კარგი ცეცხლი გააჩაღა, და ოთხი გერმანელიც ავიდა თავის ბინაზედ მისადგამის კიბით, რომელსაც ყოველ საღამოს ხმარობდნენ.

დაიხურა თუ არა ჭერიდან ჩამოსაფარებელი კარი, მოხუცმა გამოაცალა კიბე, შემდეგ ჩუმად გააღო გარედ გასასვლელი კარი, და გაბრუნდა თვის მოსატანად, რომლითაც სულ გაეცხო თავისი სამზარეულო. ფეხ-შიშველი დადიოდა, თოვლზედ, ისე ჩუმად, რომ არაფერიც არ ისმოდა. მხოლოდ ხან-და-ხან ყურს უგდებდა ოთხი დაძინებული ჯარისკაცის მალალსა და არეულ ხერხევას.

როდესაც საკმაოდ მიიჩნია თავისი სამზადისი, მან ცეცხლში ჩააგდო ერთი კონა და როგორც-კი ზედ ცეცხლი მოეკიდა, იქით აქეთ მიაყარ-მოაყარა, შემდეგ გამოვიდა და მიაჩერდა.

საშინელმა სინათლემ რამოდენიმე წუთში გაანათა შიგნი მთელი ქოხი, შემდეგ შესაზარ კონად გახდა, ვეებერთელა აღზნებულ ქურად, რომლის შუქიც ვიწრო ფანჯარით გამოლაპლაპებდა და თოვლს ბრჭყვიალა სხივს სტყორცნიდა.

შემდეგ სახლის სახურავიდან დიდი ხმა მოისმა, შემდეგ გარდაიქცა ადამიანის ღრიალის გოდებად, ტანჯვისა და თავზარის გულის-შემზარავ გამოძახილად. შემდეგ შიგნიც ჭერიც ჩაინგრა, ბოლქვად ასული ცეცხლი სახურავს ეცა, გაარღვია ისლის სახურავი და ცას აემართა ქრაქის დაუსრულებელ ალივით; და მთელი ქოხი აღუზღუხდა.

შიგნიდან აღარაფერი ისმოდა, მარტოდენ ცეცხლის ტაკა-ტაკუცი, გამსკდარ კედლებისა და ჩანგრეულ დირების ხმა. უცებ სახურავიც ჩაინგრა და სადგომის აღზნებულმა ჩონჩხმა კომლის ნისლში ჰაერს შერთო ნაპერწყლების უხვი გროვა.

სოფელი, გადათეთრებული, ცეცხლით განათებული, ბრჭყვიალებდა წითლად შეღებულ ვერცხლის სუფრასავით.

შორით მოისმა ზარის რეკა.

მოხუცი სოვაჟი ზეზედ იდგა, თავის დაქცეულ სადგომის წინ, თოფით შეიარაღებული, თავის შვილის თოფით, იმას უდარაჯებდა, არცერთი მათგანი არ გადარჩესო.

როდესაც დაინახა, რომ ყოველივე გათავდა, გადააგდო ცეცხლში თავისი იარაღი. გაისმა ერთი ტყვიის ხმა.

ხალხი მოდიოდა, სოფლელები, პრუსიელები. ნახეს ქალი ხის მორზედ დამჯდარი, დამშვიდებული და კმაყოფილი.

ერთი გერმანელი ოფიცერი, რომელიც ფრანგულს საფრანგეთის შვილივით ლაპარაკობდა, შეეკითხა მას:

— სად არიან თქვენი ჯარის-კაცები?

მანაც გაიშვირა თავისი გამხდარი ხელი ცეცხლის წითელ გროვისაკენ, რომელიც ჰბუტავდა, და ღონიერის ხმით მიუგო:

— აი აქ!

ყველანი გარს ეხვეოდნენ მას. პრუსიელი შეეკითხა:

— როგორ გაჩნდა ცეცხლი?

მანაც უპასუხა:

— ეს მე გავაჩინე.

არავინ არ უჯეროდა, ჰფიქრობდნენ, რომ უბედურებამ უცებ ჰკუთხედ თუ შეშალა იგიო. ამ დროს, როდესაც ყველა გარს ეხვეოდა და მას უსმენდა, მან მოუთხრო თავით ბოლომდე მთელი ამბავი, წერილის მოსვლიდგან, თავის ქოხთან ერთად ცეცხლ-მოკიდებულ ადამიანთა უკანასკნელ ყვირილამდე. მას არ დაეწყებია წვრილმანიც-კი, მის მიერ ნაგრძნობი და მის მიერ ჩანადენი.

როდესაც დაასრულა, თავის ჯიბიდან ორი ქალღიმი ამოიღო და ცეცხლის უკანასკნელ სინათლეზედ გასარჩევად, ისევ სათვალე გაიკეთა, და შემდეგ წარმოსთქვა, ერთის ჩვენებით: „ეს, ბიქტორის სიკვდილი არის“. მეორის ჩვენებაზედ, მან დასძინა, წითელის ნანგრევებისაკენ თავის-გადაქნევით: „ეს ამათი სახელია, თავისიანებთან წერილის მისაწერად“. მან წყნარად ვაუშვირა თეთრი ქალღიმი ოფიცერს, რომელსაც მხრებში ჩაველო მისათვის ხელი, და უთხრა:

— თქვენ მისწვრთ, როგორც მოხდა ეს და ეტყვი მათ მშობლებს, რომ ჩავიდინე ეს მე, ვიქტორ სიმონ, სოვაჟად წოდებულმა! არ დაგავიწყდესთ.

ოფიცერი გერმანულად ბრძანებას გაიძახოდა. წავლეს ქალს ხელი და მიადგეს მის სადგომის ჯერ კიდევ ცხელ კედელს. შემდეგ თორმეტი კაცი მსწრაფლად ჩამწკრივდა მის პირდაპირ, ოცდა ათი ნაბიჯის მოშორებით. ქალი არც-კი ინძრეოდა. იგი მიმხვდარი იყო; იგი ელოდა.

გაისმა ბრძანება, რომელსაც მყისვე მოჰყვა გრძელი თოფის ხმა. ერთი შეგვიანებული სროლაც გავარდა კენტად, სხვების შემდეგ.

მოხუცი ქალი არც-კი დაცემულა. იგი ჩაიკეცა, თითქმის ფეხები მიაჭრესო.

პრუსიელი ოფიცერი მიუახლოვდა. იგი თითქმის ორად იყო გაჭრილი და გაშეშებულ ხელში შერჩენოდა წერილი, სისხლით შეღებილი.

ჩემმა მეგობარმა სერვალმა დასძინა: ამ კუთხეში სასახლეც, რომელიც მე მეკუთვნოდა, შურისძიებით პრუსიელებმა დამიქციეს.

მე-კი მათში გამომწვარ ოთხ კარგ ვაჟის დედებზედ ვფიქრობდი; და ამ მეორე დედის სასტიკ გმირობაზედ, რომელიც ამ კედელზედ დაეხვრიტათ.

და მეც დავსწვდი და ავიღე ერთი პატარა ქვა, ეხლა-კი ცეცხლისაგან გაშავებული.

ვ. ლ—ძე.

დედამ ჰოქვა

—:—

დალონებული, მწუხარე
ბნელში ვარ, ბნელში დღე-ღამე,
დავალ და ხელებს დავიქნე,
ეტოტნი და ვეძებ შვილსა მე.
მაგრამ ვერ ვხვდები... სადა ხარ?
მაკოცე, შენი კენესამე!

ნუ მოხვალ, თუ კი იპოვნი
დედისზედ უტკბეს წიაღსა,
და მეც ამოვსვამ მოთმენით
„უძღების შვილის“ ფიალსა.

წადი, სნეული გამწირე,
დამტოვე დედა—მშობელი,
თუ დასანდო ხარ ვისგანმე
დედმამის უარყოფელი.

ვაი შენს დედას! ვერ იცნობ
საძაგელს ტურა-მეღებსა,—
ჩვენ საკირეშია გვეყრიან,
თითონ ითბობენ ხელებსა!

დედა შენს ვერვინ ასწავლის
საკაცთმოყვარო ნანასა,
და სხვები ვერც-კი მიმხვდარან
ჯერაც მისს ანაბანასა.

აბა, გაჰხედე: ჩვენს მეტი
ყველა მკის თავის ყანასა!

ნამდვილს ვერ ჰხედავ, ოცნების
მიაჯირითებ ჰუნესა.

საით მიჰდიხარ, ვის უგდებ
თავის დედ-მამის ბუღესა?

ვინ გადგაცილებს, არ ვიცი,
თავის სახლკარის ზღუღესა?

ყველგნით პანღური ამოგკრან,
მოჰმართო ძველსავე ბინასა;

შიგ დავგვხვდეს გველი ასპიტი,
ჰქშენდეს, გიღრენდეს კბილებსა,—

მაშინ კი ჰკუთხედ მოხვალ,
მაშინ მაიკრეფ ფიქრებსა

და მაიგონებ, გვიან კი,
მწარე ანდაზის სიტყვებსა:

„კუდა თავისთვის არ იყო,
სხვებს უგერებდა ბუზებსა,
და მგლებიც სქამდენ უაზროდ
დედის წინ მხტუნავ კვიცებსა“.

ბაჩანა.

უბედური მეცოდნეა.

—:—

სამოც და ორმა წელიწადმა განვლო მას შემდეგ, რაც ქვეყანას ემცნო „კომუნისტური მანიფესტი“, მარქსისაგან და ენგელსისაგან შედგენილი. ეს მანიფესტი მაშინდელ იდეათა მიმდინარეობის გამოჩნატველია: ამიტომაც შეიცავს მაშინდელ ქვეშაობრიტსა და ყალბ აზრებსაც: ბევრია იქ სიმათლე, ბევრია შეცდომა; დღეს ყველა განათლებულ ქვეყანაში ამ სიმათლესაც და სიყალბესაც სამოც-და-ორი წლის დაფასებისა და კრიტიკის შემდეგ ურთიერთისაგან არჩევენ. ჩვენში კი, საუბედუროდ, ამ მანიფესტმა ვერა ასწავლა რა ვერც ჩვენ პროლეტარს და ვერც მის ხელ-მძღვანელს: ვერ გაიგეს და ვერ შეითვისეს, რაც იქ სიმათლე იყო, ხოლო სამაგიეროდ ისეთის ძალით ჩაებლაუქენ შეცდომებსა და ცუდად გაგებულ დამღუპველ ფრაზებს, რომ ჩვენის ცხოვრების უკიდურეს, კრიტიკულ წამებშიაც კი იმეორებენ,—იმეორებენ წამ-და-უწუშ, უაზროდ, დაუფიქრებლად. დროებით რომ შეჩერდებიან და გვეგონებათ, თითქოს თავი ანებეს ასეთ შეცდომათა ქდაგებასო, გავა რემოდენიმე თვე, ან ერთი წელიწადი, და ისევ წამოისვრიან რომელიმე უმსგავსობას სწორედ ისეთ დროს, როდესაც ქვეყანა და თვით პროლეტარიატი დაღუპვის პირზეა. მათ ეს დიდი სამსახურიც კი ჰგონიათ პროლეტარიატის წინაშე!

ერთი ასეთი უბედური შეცდომა „კომუნისტური მანიფესტის“ მე-49 §-ია. იგი ამბობს: „კომუნისტებს უსაყვედურებენ სამშობლოს, ეროვნების მოსპობის სურვილსა. მუშებს არა აქვთ სამშობლო. არ შეიძლება მათ წართვა ის, რაც არა აქვთ“. (კურსივი ჩვენია).—აი ამ ფრაზას, ჩაებლაუქენ ჩვენი „სოციალისტები“ და იმეორებენ მას უაღაგ-უაღაგოდ. ამას წინადაც წამოისროლეს იგი,—სწორედ ამ უბედურ დროს, როცა მიწა-წყალი ფეხიდან გვეცლება და ვერა გვიღონია რა, როცა სწორედ თვით მამავალი სოციალიზმის პირობა ეცლება ხელიდან მთელს ქართველ ერსა!—პროლეტარიატის სამსახურიც ასეთი უნდა: უღონონი ვართ განსაცდელს თავი დავახწიოთ, უღონონი ვართ ბრწყინვალე მომავალი შევქმნათ ჩვენი ერისათვის, ჩვენი მშრომელი ხალხისათვის,—თვით პროლეტარიატისათვის,—ესენი კი სამოც და ორი წლის წინად დაწერილ მანიფესტიდან ამოღებულ სიტყვით ანუგეშებენ ხალხსა,—პროლეტარს მაინც არა აქვს სამშობლო, რა უნდა დაჰკარგოს, რამ არა აქვსრაო!—კარგი რამ არის რწმენა, წამებული ქრისტიანე ერთ დროს „წერილში“ ნათქვამ სიტყვით იმსუბუქებდა სიკვდილის

შიშსა და ტანჯვას, მაგრამ მეოცე საუკუნეში ქართველი „სოციალისტის“ მხრით ასეთი ნუგეში,—არა თავის თავისა, რადგანაც თვით რომ გაქირვებაში ჩაეარდება მაშინ იგი რასაკვირველია „მანიფესტს“ არ მიმართავს,—არამედ მთელი ხალხისა, რომლის ნამდვილი ნუგეშინის ცემა მის „წინამძღოლს“ არ ძალ-უძს,—ასეთი ნუგეში საშინელი, გულის ამღვრევი ცინიზმია!

მაგრამ, აბა ერთი თვით იმ § 49-ს გაეყვით და ჩავიკითხოთ ბოლომდის, რა სწერია. სწორედ ზემოხსენებულ ფრაზის შემდეგ ასე განაგრძობს ეს §: „რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა პროლეტარიატმა უნდა ჩაიგდოს ხელში პოლიტიკური ძალა, უნდა გახდეს მმართველ ეროვნულ კლასად, თვით უნდა გახდეს ერად (კურსივი ჩვენია). ამ აზრით იგი ჯერ კიდევ შეკავშირებულია ეროვნებასთან“.

ეს ამონაწერი სრულიად აბათილებს პირველსა, —მუშას სამშობლო არა აქვსო. მერმე ვნახავთ, როგორ არიგებენ მანიფესტის ავტორები ამ წინააღმდეგობასა. ეს შერიგება იმავე პარაგრაფშია აღნიშნული.—მაგრამ საეულისხმიერო ის არის, რომ არსად, არც ერთს ქვეყანაში პირველი ფრაზის აზრი არ განუხორციელებიათ მუშებს, რადგანაც იგი ტყუილია და უსარგებლო, დამღუპველი თვით მუშათათვის,—მეორეს კი მუდამ ანხორციელებდენ და ფრად ფართოდაც ანხორციელებდენ.—ჩვენში კი, რასაკვირველია, რაც ყალბია და დამღუპველი, სწორედ იმან უნდა ჰპოვოს გამოძახილი „წინამძღოლისა“ ლ „ხალხის“ გულში, და არა ჰკვიანურმა და სასარგებლო რამემ. ერთისა და იმავე დოგმის რალა ყალბმა ნახევარმა ნახა ჩვენში ნიადაგი და არა მეორე, ჰკვიანურმა ნახევარმა?.. საკვირველია!

მართლაც, ვინ მოგახსენათ, რომ პროლეტარს სამშობლო არ აქვს? — მაშ რას ნიშნავს პროლეტარი გერმანიისა, საფრანგეთისა, ინგლისისა? — რა ენით ლაპარაკობენ ისინი და ეწვეიან სოციალისტურ პროპაგანდას? — რა სოციალური ელფერი ადევს მის ოჯახსა, მის ზნეობას, რომელი ხალხის სული გამოიხატება მის ტემპერამენტში, მის მოქმედებაში, მის იდეალებში? რომელი სიმღერები აღუძრავს ხოლმე მას კეთილშობილ გრძობათა? არსებობს თუ არა, როგორც სამართლიანად ამბობს ბაუერი, ეროვნული აპპერცეპცია როგორც პროლეტარისათვის ისე ბურჟუასათვის? რომელ ეკონომიურ სფეროშია იგი და სად შეადგენს განსაზღვრულ სოციალურ კლასს, ერის ორგანიულ ნაწილს? რომელ იურიდიულ მოწესრიგებას ემორჩილება იგი, რომელი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია ანიჭებს მას უფლებათა და აკისრებს აგრეთვე ვალდებულებათა! — სად იბრძვის იგი უფლებათა მოსაპოვებლად, რეფორმათა და ბრწყინვალე იდეალოთა განსახორციელებლად? სად იღებს იგი მონაწილეო-

ბას კანონმდებლობაში, სად იბრძვის იგი ქუჩაზედ იარაღით ხელში და სხვა? — თვით ერის ორგანიზმში, რომლის გარდაქმნაც მისი იდეალია. მარქსი იმასაც კი ამბობს, — პროლეტარიატი თვით უნდა გახდეს ერაღო, — და სამართლიანადაც. — გარეშე ერისა არ არის არც პროლეტარიატი; პროლეტარიატი ორგანიული ნაწილია ერისა და ამიტომაც სწარმოებს ორგანიულად, ბუნებრივად კლასისთა ბრძოლა ერისა და იმავე ერის სოციალურ ორგანიზაციაში. უამისოდ აღარც კი იქმნებოდა პრობლემა პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის წინააღმდეგობისა, რადგანაც ორივე კლასისი ეროვნულ საზოგადოებათა მოწესრიგების სფეროში არსებობს, და არა კაცობრიობაში. ეს ფაქტია უეჭველი და თვალსაჩინო.

მაშასადამე, თუ სამშობლო სოციალური მხრით ერისადმი კუთვნილებაა, პროლეტარიატს ჰქონია სამშობლო, და მისი უმაღლესი მოვალეობაა არა თუ დაცვა, არამედ სრული იდეალური გარდაქმნა მისი ცხოვრებისა.

პროლეტარიატის გადასახლება, ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადასვლა სამუშაოდ და ხშირად სამშობლოს დაკარგვა უფრო ჩვენს სასარგებლოდ ლაბარაკობს. სხვა ქვეყანაში შეხიზნული პროლეტარი არ არის შემოქმედელი. შემოქმედებას მხოლოდ ეროვნული პროლეტარიატი ეწევა, როგორც უფრო მრავალ-რიცხოვანი და ორგანიული ნაწილი საზოგადოებისა. თუ განსაზღვრულ რიცხვს გადააჭარბა გადასახლებულმა პროლეტარიატმა და ადგილობრივს კონკურენცია გაუწია, — მათ შორის სოლიდარობის მაგიერ მტრობა იბადება. — თუ თავისი ეროვნება დაჰკარგა, — იგი მხოლოდ სამშობლოს იცვლის: ძველსა ჰკარგავს, მაგრამ ახალს იძენს. საერთოდ კი პროლეტარი გაქირვებით მიდის უცხო ქვეყანაში, მაგრამ სამშობლოსთან მუდმივი კავშირი აქვს, სულიერი და ხშირად ნივთიერიც (იტალიელი მუშა ამერიკიდან აუარებელ ფულსა ჰგზავნის იტალიაში), და მისი საბოლოო სურვილი ის არის, რომ სახლში დაბრუნდეს და მოისვენოს სიბერის დროსა. აგრეთვე უცხოეთში გარდახვეწილნი თავიანთ კულტურულ სფეროსა ჰქმნიან: ამერიკაში ძლიერ არის განვითარებული იტალიური, გერმანული და ებრაულ ჟარგონის სოციალისტური პრესაც კი.

ეს კიდევ არაფერია. პოლიტიკური ბრძოლა ეროვნული პროლეტარიატისა განსაზღვრულ სახელმწიფოში სწარმოებს. სახელმწიფო ერის კუთვნილებაა. ჩაგრული ერისკაცისთვის სცდილობს დამოკიდებულობა მოიხვეჭოს და საკუთარი სახელმწიფო დააარსოს. პროლეტარიატს ამ ეროვნული განთავისუფლების პროცესში დიდი როლი უთამაშნია და ითამაშებს მომავალშიც. სახელმწიფო კი უტერრიტორიოდ არ შეიძლება. განსაზღვრულ ტერ-

რიტორიაზედ არის აგებული ერის ორგანიზაცია, რომლის ცხოვრებაშიაც პროლეტარიატი მონაწილეობას ღებულობს, ასრულებს ვალდებულებათა, იძენს უფლებათა, ანხორციელებს იდეალთა, — ეწევა სოციალურ შემოქმედებას. ტერიტორიის დაკარგვა, — დეზორგანიზაციაა იმ საზოგადოებისა, რომელმაც თავისი იდეალი უნდა განახორციელოს განსაზღვრულ სოციალურ სფეროში, ამიტომაც იგი იცავს თავის ტერიტორიას და უნდა დაიცვას კიდევ, თუ სწაღია იდეალიც განახორციელოს და თავისი სოციალური ინდივიდუალობაც შეინარჩუნოს, — ენა, სარწმუნოება, მთელი სულიერი კულტურა, — ე. ი. **ეროვნება**.

მაშასადამე, თუ იმ მიწასაც, სადაც პროლეტარი სოციალურ შემოქმედების ასპარეზზედ იღვწის, სამშობლო ეწოდება, — მას ჰქონია სამშობლო და შეიძლება სხვაზედ ნაკლებად არ უყვარდეს იგი!

და მართლაც უყვარს ყველგან, სადაც ქვეყანა და აზრი ტრიალებს, სადაც კი ეს ორი აუცილებელი თვისება არა აქვს ხალხს და განსაკუთრებით მის წინამძღოლებს, — იქ არც სამშობლოს სიყვარულია და, მართალი მოგახსენოთ, არც პროლეტარი ვარგა, არც მისი ქირისუფალი „სოციალისტი“. არც სოციალიზმი განხორციელდება ასეთ ქვეყანაში: ტყუილი იმედია.

ღიახ, პროლეტარს უყვარს, უნდა უყვარდეს სამშობლო, რადგანაც იგია მისი კუთვნილება ისე, როგორც სხვა კლასისთა. ტყუილია სიტყვა, — პროლეტარს სამშობლო არ აქვს და რაც არა აქვს, რას წაართმევენო. ამას თვით მარქსი და ენგელსი აბათილებენ მათი დოგმის მეორე მუხლით.

მაგრამ აქ გვეტყვიან სწორედ, — აბა ნახეთ იმავე §-ში კიდევ ქვევით რაები სწერილია! — ვნახოთ ესეც შემდეგისათვის. არც იქ არის მაინც და მაინც შეურყეველი ქეშმარიტება.

(დასასრული იქნება)

ალაროდელი.

სტრიქონები

* * *

აი, ამ უშნო, პატარა ლექსით ზღვას დავამშვიდებ, ზღვას ბრაზ-მორეულს, ჩემს წრველ სიმღერით, მხურვალ აღერსით დაგწავ ვზის სხივებს, დავადნობ ყინულს.

* *

შევჰკრავ, შევბოჰავ გრიგალის ქროლას, მდელოს, მკვდარს იმედს, ავაყვავილებ, და ფაქიზ რწმენით შავ-ბედთან ბრძოლას, მერწმუნეთ, უფრო გავიადვილებ.

ი. გრიშაშვილი.

გულკეთილები ვართ!

ამ რამდენიმე კვირის წინად ქართველმა საზოგადოებამ საჯაროდ გაასამართლა „სამშობლოს“ პიესის გმირები: ლევ. ხიმშიაშვილი და სვ. ლეონიძის ცოლი ქეთევანი და ორივე უდანაშაულოდა სცნო, ორივე გაამართლა.

„თუმცა ხიმშიაშვილმა თავის მეგობარს, ლეონიძეს ოჯახი შეურცხვინა და გაუუპატიურა, თუმცა ქურდულად წაართვა ცოლის სიყვარული და ამით სამუდამოდ დაჰკოდა მეგობრის გული და ისიც იმ დროს, როდესაც განსაცდელში მყოფი სამშობლო შეთანხმებულ მოქმედებას, და ძალების შეერთებას თხოულობდა, ლევან ხიმშიაშვილი მაინც უდანაშაულოა“.

„თუმცა ქეთევანმა გაჰყიდა სამშობლო, გასცა ქმარი, გასცა წმიდა საქმისთვის შემდგარი შეთქმულება, რასაც მოჰყვა საქმის დაღუპვა და მრავალი მამულიშვილის წამება და სიკვდილი, თუმცა ის ჯაშუშია, მკვლელი, — ქეთევანი მაინც უდანაშაულოა“.

ასეთი განაჩენი გამოუტანეს ბრალდებულთ ქართველმა ნაფიც მსაჯულებმა და ორივე ბრალდებულს დიდებულად გაამართლეს.

გაიმარჯვა სიმართლემ, დაითრგუნა უსამართლობა!

რა თვალთ უნდა შევხედოთ ჩვენ ამ გარემოებას?

უმნიშვნელო ფაქტად ჩავთვალოთ და ყურადღება არ მივაქციოთ, აუ პასუხი გავსცეთ მას!

პასუხი უნდა გავსცეთ.

მართალია, ქართველი საზოგადოება აღშფოთებით მიეგება სასამართლოსა და მის განაჩენს.

მართალია ისიც, რომ ამ გასამართლებას „ხუმრობის“ ხასიათი ჰქონდა და ნაფიცი მსაჯულები საქმეს გულთ არ მოეკიდნენ.

მაგრამ ისიც მართალია, რომ ეს ფაქტი, თუ კი აღამიანი ღრმად ჩაუკვირდება ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მეტის მეტი საგულისხმო ფაქტია, რადგან ნათლად ახასიათებს ჩვენს ფსიხიკას, ჩვენს სულიერ განწყობილებას.

ჩვენ ისეთი გულკეთილები ვართ და თანაც იმ გვარადა ვართ გამსჭვალული „უმალღესი“, „სიუური“ აზრებით, რომ ყველას ყველაფერს ვაპატიებთ, ყველას ყველაფერში გასამართლებელ საბუთებს აღმოვუჩინებთ,

რა ვუყოთ, რომ კაცმა სამშობლო გაჰყიდა? სამშობლოს იდეა ხომ ისეთი დაძველებული იდეაა, რომ თუ მის გამყიდველს დაესჯით, ამით ძველ იდეას დავიცავთ!

რა ვუყოთ, რომ სიყვარულის გულისთვის ადამიანმა ჯაშუშობა ჩაიდინა, სისხლში ხელები გაისვარა, სულმდაბლობა გამოიჩინა, უკადრისი იკადრა? სიყვარული ხომ უმადღესი, უკეთილშობილესი გრძობაა და ყველა დანარჩენი გრძობანი, მოვალეობანი უნდა დაექვემდებაროს ამ გრძობას!

შეიძლება კაცმა ჯიბიდან ფული ამოგაცალოს, ამ მიზნით მოკლას კიდეც, რა ვუყოთ მერე? ეს ჩვენი სოციალური პირობების შედეგია!

საზოგადოების ფულის გაფლანგვაც ადვილად შეიძლება, რადგან... რადგან ესეც სოციალურ პირობების შედეგია. სოციალიზმის დროს აღამიანი საზოგადოების ფულს ვერ გაფლანგავს, რადგან ფული არ იქნება, და რადგან ჯერ სოციალიზმი არ განხორციელებულა, ფულის გამფლანგველნიც ვერ დაისჯებიან!

ერთის სიტყვით ჩვენ ისეთი რადიკალები ვართ, ისეთი იდეების მატარებელნი და თანაც ისეთი გულკეთილნი, რომ ჩვენში, ჩვენს საზოგადოებაში ყველა მართალია, დანაშაულნი არ არიან, ჩვენში არცაა ბოროტი აღამიანი, არც ქურდი, არც გამცემი, არც მატყუარა, არც მკვლელი, არც უპატიოსნო, არც უსამართლო.

ყველა ანგელოზები ვართ, სანამ... სანამ დემოკრატიული რესპუბლიკა არ გვექნება, სანამ სოციალიზმი არ განხორციელდება, სანამ ოჯახი არ დაიანგრევა და ჩვენ შეილებს თვით საზოგადოება არ აღზდის.

და აი ისეა ჩვენში არეული და დარეული ზნე-მალაღი და ზნე-დაბალი, ქურდი და პატიოსანი, გმირი და ლაჩარი, დამლუპველი და ამშენებელი, რომ ვერც კი გაარჩევ, რომელია მათში უზნეო და რომელია ზნეობის მქონე აღამიანი.

თუ კი ღმერთმა გვიშველა და ჩვენ მიერ ჩადენილი ბოროტი საქმე რუსის სასამართლომდე არ მივიდა, ან თუ მივიდა, მაგრამ სხვა-და-სხვა ფანდებით სასჯელს თავი დავახწიეთ, სხვა რაღა გვირდა? ცუდს არავინ გეტყვის, ქუდს შორიდგან მოგიხდიან, ხელს მაგრად ჩამოგართმევენ და ჩვენ საზოგადო დაწესებულებებში პირველ ადგილზე დაგსვავენ, დაჯექ და იქეფე! პატივიც ბევრი გაქვს და ფულიც!

არც სასჯელი, არც სინიღისის ქენჯნა, პირიქით გმირად ხდები შენს თვალშიც და საზოგადოების თვალშიც.

ყველამ კარგად იცის, რა უბედურება დატრიალდა 1905 წელს ქალაქის საბჭოს დარბაზში. რამდენიმე ათეული საუკეთესო მუშა, შეგნებელი, თავგანწირული მებრძოლი, სიცოცხლეს გამოესაღმა უბრალო შემთხვევის გამო, უსარგებლოდ, უსაქიროდ. ვინ იყო ამის მიზეზი? ნახევრად კლუაზე შე-

ლილი, ვიღაც ნაფერწლარი, რომელიც თავ-
მჯდომარეობდა ამ კრებაზე, როდესაც ქალაქის
საბჭოს გარს ჯარი შემოერთა და ყველა იქ მყოფთ
სიკვდილს უქადადა, პოლიცემისტური სამჯერ შევიდა
კრების დარბაზში და სთხოვა: დაიშალენით, პატიო-
სანს სიტყვას გაძლევთ, ხელს არავინ გახლებთ, არც
კი ჩავიწერთ თქვენს გვარებს, ოღონდ დაიშალენით,
რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში, გარწმუნებთ, დი-
დი უბედურება დატრიალდებაო. მესამედ რომ
სთხოვა პოლიცემისტერმა, კრება უსიტყვოდ დაე-
თანხმა, დასაშლელად წამოიწია და კარებისკენ
გაემართა, მაგრამ თავმჯდომარე ნაფერწლარმა წა-
მოძახა: „ვინც ლაჩარია და ლეჩაქი ჰხურავს, მხო-
ლოდ ის გავა ამ კრებიდანო!“ ლაჩარი არავინ აღ-
მოჩნდა, კრება გაგრძელდა და ამას მოჰყვა უსაზარ-
ლესი ამბავი, რაც ჩვენ ქალაქში იმ დღემდის არ
მოხმდარა...

მერე რა? ეს ვაჟბატონი მეორე დღეს ამაყად
დადიოდა ქუჩებსა, სახლებში, ყველა ხელს ართმე-
და, პირს უკოცნიდა და სიკვდილის გადარჩენას
ულოცავდა-

ისიც უამბობდა ყველას ამ საზარელ შემთხვე-
ვის ამბავს და როდესაც ჰკითხავდნენ: შენ როგორ
მოიქეცი, როგორ გადარჩიო, უსირცხოდ ამბობდა:
ყაზახები რომ შემოკვივდნენ და თოფები დაგვიშ-
ნეს, მაგიდას ქვეშ შევძვარი, შემდეგ ფანჯარაში
გადავძვარი და ერთ სარდაფში ჩავძვარიო.

ეს შემძვრალ-გადამძვრალ-ჩამძვრალი ადამი-
ანი, რომლის კისერზეა ეს ამოდენა უდანაშაულო,
ძვირფასი სისხლი, გმირად დასახეს და დღესაც გმი-
რად ითვლება.

თქვენ არ შეხვედრხართ ქუჩაში ერთ ჩვენ
ცნობილს ჟურნალისტს, რომელიც სხვა ბევრთან
ერთად ამასწინადაც დაიქირეს მოსყიდვაში, აზრე-
ბისა და კალმის გაყიდვაში? ნახეთ ერთი, რა თავის
ქნევითა და ტანის რხევით დაიარება ქუჩაში! თავს
ისე გიჩვენებთ, თითქოს მსხვერპლი იყოს უგუნური
ბრბოსი, მსხვერპლი გაუგებრობისა, მაგრამ მსხვერ-
პლი, რომელიც გრძნობს თავის სიმართლეს, სიმა-
ღლეს და ამაყად, ზიზღით შეჰყურებს მთელ ქუჩის
მოსიარულეთ: თავის წარმოდგენით ის გმირია დღეს
და ბევრიც ამ გვარადვე უყურებს მას.

მაგრამ დავანებოთ თავი ასეთ პირებს, რომელ-
თა დანაშაული საზოგადოებისათვის აშკარა არ არის,
გაურკვეველია, რაზედაც საზოგადოება იტყვის:
ჩვენ არ ვიცით ნამდვილად ვერე იყო, თუ არაო.
თუმცა ამგვარი მკვლელი, რომელსაც კანონის
წინაშე „უგოლოვნიე პრესტუბლენიე“ არ ჩაუდენია
იმგვარი ქურდი, რომელიც ამგვარადვე კანონს
ასცდენია და ბევრმა ჩვენთაგანმა კი იცის, და იმ-

გვარი მატყუარა და უსინდისო, რომელსაც თვით
კანონი არა სჯის, ბევრი ტრიალებს, ჩვენს წრეში
და იმათაც ისევე ზრდილობიანი და მეგობრულად
ვექცევით, როგორც სხვას—ჩვენს საუკეთესო ამბა-
ნაგებსა და მეგობრებს.

დავანებოთ თავი მათ და მივუბრუნდეთ ჩვენს
დაწესებულებებს.

მოგვხსენებთ, რომ საზოგადო ფულების გამფ-
ლანგავ მოსამსახურეს, ან და თავის სამსახურის შესა-
ხებ ბოროტ-მოქმედების ჩამდენს, ან სამსახურის
მიერ მინიჭებულ უფლებათა გადამცდენელს—კანონი
საკმაო სისასტიკით ასამართლებს და სჯის.

აბა მიჩვენეთ ერთი მაგალითი მაინც, რომ ჩვენ
დაწესებულების რომელიმე მოსამსახურე გაგვესა-
მართლებინოს და დაგვესაჯოს!

ან იქნებ ჩვენში არ ყოფილა ასეთი შემთხვევა
და ჩვენი დაწესებულებების არცერთს მოსამსახუ-
რეს ფული არ შეუქამია.. ან სხვა რაიმე ბოროტ-
მოქმედება არ ჩაუდენია?

ვინ დავსაჯეთ, ან სასამართლოში მიცემით, ან
ზნეობრივი დასჯის მიყენებით?

პირიქით, ჩვენი საადგილ-მამულო ბანკის დამფა-
სებელ კომისიის წევრებს, რომელთა „შემწეობითა
და დახმარებით“ დღეს ბანკს 400,000 მანეთი
ყოველ-წლიური ზარალი აქვს, შარშან მაისის კრე-
ბაზე ჯამაგირები მოვუმატეთ.

დასჯაც ასეთი უნდა!

აღბად ვერ ვარჩევთ დასჯას დაჯილდოებისა-
გან!

ან რად გინდათ ასე შორს წასვლა.

დრამატულ საზოგადოების გამგეობას დღეს
სამი წლის ანგარიში ვერ წარმოუდგენია საზოგა-
დოებისათვის. ამ სამი წელიწადის განმავლობაში
გამგეობის ხელში გაიარა ათი ათასებმა და,
როგორც სარევიზიო კომისიის წევრნი ამბობენ,
გამგეობას არავითარი რიცხვები არ უწერია დავთარ-
ში.

დავთრის ფურცლები სუფთად, თეთრად გამო-
იყურება!

თუ გნებავთ, **ზეპირად** მოგახსენებენ ამ ან-
გარიშს. ზოგი, შეიძლება, დაავიწყდეთ, ზოგიც, შეი-
ძლება წაუმატონ. რატომ? არ შეიძლება? ჩვენში ყვე-
ლაფერი შეიძლება!

ჩვენ ხომ ისეთი გულკეთილები ვართ, რომ
ყველას ვამართლებთ, ანგელოზებსა და ეშ-
მაკებს შორის არავითარ განსხვავებას არ ვხედავთ:
და არც გვინდა, დავინახოთ.

ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა დრამ. საზო-
გადოების გამგეობა, როდესაც ის რიცხვებს დავთარ-
ში არ სწერდა და აქტივ-პასივების ანგარიშებზე

თავს არ იწყებდა და ამ მოსაზრებითვე ხელმძღვანელობს ის, როდესაც მას დაჟინებითა სთხოვენ ანგარიშის წარმოდგენას, ის კი ყურსაც არ იბერტყავს და არხენადა ჰგრძნობს თავს.

რის ანგარიში? რა ანგარიში? — ჰეიქრობენ ისინი—ვისთვის მოუთხოვნიათ ანგარიში, რომ ჩვენა გვთხოვენ? რაც შემოვიდა, დაიხარჯა, მორჩა და გათავდა! ვისა აქვს უფლება, რაიმე ეჭვი შემოიტანოს ჩვენს სიწმინდეზედ? რა მოვალეობა, რის მოვალეობა, რითი გვაშინებთ?

და მართალიც არიან, როდის, ვისთვის რა ანგარიში მოგვითხოვნია და, მართლაც, რითი ვაშინებთ?

გულკეთილობით თუ!?!

ა. მ—ლი.

ჩ ე ზ ი ა

(გატრეკლება)

პირველი მოთხოვნილება ერის აღსადგენად არის მისი ეროვნული ცნობიერების გამოღვიძება. თუ ცალკე პირი ვერა ჰგრძნობს, რომ იგი — ნაწილია ერისა, რომ მისი ბედნიერება დამოკიდებულია, თუ მატერიალურად არა, სულიერად მაინც მთელი ერის ბედნიერებაზე, რა თქმა უნდა, ყოველი ეროვნული ხასიათის შრომაც შეუძლებელია. რაც უფრო განვითარებულია ადამიანი, მით უფრო ნაციონალისტია იგი; რამდენადაც ადამიანი გონებით დაბლა სდგას, იმდენად იგი წარმოადგენს უბრალო მასსას; მისი გარდაქმნა და გადაკეთებაც უფრო ადვილია.

საზოგადოდ ქალები შედარებით უფრო ადვილად ივიწყებენ ხოლმე სამშობლოს. „მე ქალი ვარ, ჩემი სამშობლო — სიყვარულიაო,“ ამბობს ქეთევანი. უბრალო მწყემსი ვერც-კი გაიგებს, თუ რა არის სამშობლო; გადაიყვანეთ ქართველი გლეხი სადმე რუსეთში ან საფრანგეთში, და ცოტახნის შემდეგ იგი გარუსდება, ან გაფრანგდება. მაგრამ კაცი გონებით განვითარებული ყოველთვის და ყველგან დარჩება თავის ერის წარმომადგენლად. ილია ჭავჭავაძე ამერიკაშიაც რომ ყოფილიყო, იქიდანაც ეტყოდა თავის სამშობლოს:

„შენ ძარღვის ცემას მე ყურს
„ვეუგდებ სულგანაბული.“

მაშასადამე ყოველი ძაღლონე შეგნებულ და განვითარებულ პირებისა უნდა იყოს მიქცეული ამ ეროვნულ გამოღვიძებისაკენ. ჯერ საჭიროა თვით ამ პირების შეერთება. ამ შეერთებამ უნდა შექმნას თავისებური იდეური კერა, უნდა წამოიანთოს თავისებური ცეცხლი და მოჰფინოს ნათელი ირგვლივ. ამიტომ სულ პირველი ნაბიჯი ვახლავთ **ინტელიგენციის** შექმნა. შეიძლება ბევრი ჰყავდეს განათლებული პირი ამა თუ იმ ერს, ბევრი ჰყავდეს ექიმები, ვექილები, ხუროთ-მოდღერები, მაგრამ ეს მაინც არ წარმოადგენს იმ ინტელიგენციას, რომელზედაც მე ვამბობ. სახეში მაქვს **გონებრივი** მოძრაობა; ინტელიგენცია მაშინ არის ეროვნული, თუ გონებრივი მოძრაობა ჰფეთქს, ჰღვივის და მიმდინარეობს ხალხისათვის დასანახად და გასაგებად—ე, ი. ეროვნულ ენაზე. ამიტომ ყოველ ეროვნულ მოთხოვნილებაში **ენას** უჭირავს უპირატესი ადგილი.

ეს მცირე მოსაზრებაც საკმარისია, რომ გავიგოთ ჩეხების ადგილობრივი ბრძოლაც. იდეური ქადაგება ხალხის გამოსაღვიძებლად,—სიტყვით, წერით, ჟურნალ-გაზეთებით ცოტა იყო. საჭირო გახდა ვრცელი გეგმა და მისი თანდათან განხორციელება. საჭირო გახდა ქალაქ პრაჰის უკან დაბრუნება და წამოიანთება მასში იმ კერისა, რომელზედაც ზემოთ მოგახსენეთ.

პრაჰა—დედა-ქალაქია ჩეხიისა. ეს ქალაქი სრულებით გავერმანელებული იყო. ქალაქის თვითმმართველობა და ყოველი სხვა დაწესებულება გერმანელების ხელში იყო. მხოლოდ 1861 წელს ქალაქის საბჭოში ჩეხებს დარჩათ უმეტესობა და 1882 წელს ქალაქის მოურავად პირველად ამოირჩიეს ჩეხი. ამნაირად ჩეხების ხელში გადავიდა მთელი ქალაქის შემოსავალ-გასავალი და მისი საქმეების წარმოება. რა თქმა უნდა, ამ ხანიდან უფრო ჰმატულობს სხვა და სხვა სასწავლებლების რიცხვი ზე ყველგან, სადაც კი უმეტესობას ჩეხები წარმოადგენენ, შემოდებულია ჩეხური ენა. აღრე-კი სულ სხვანაირად იყო სწავლა-განათლება დაყენებული. და უმრავლესობა პრაჰის მოზარდ-თაობისა იძულებული იყო მიეღო სწავლა-განათლება გერმანულ ენაზე. 1891 წელს, მაგალითად, 16 ათასი ჩეხელი ბავშვი დადიოდა გერმანულ სკოლაში, და გერმანული ბავშვები კი მხოლოდ სამი ათასამდე დადიოდნენ ჩეხურ სკოლებში.—ეს უსწორ-მისწორება თან-და-თან შეიცვალა, სწავლა-განათლება გადავიდა ეროვნულ ნიადაგზე და დღეს ქალაქი პრაჰა ნამდვილი ეროვნული ქალაქია ჩეხიისა.

1882 წ. დაარსდა ჩეხური უნივერსიტეტი; უმაღლესი ტექნიკური სასწავლებელი კი არსებობს 1869 წ. 1890 წელს -- ერთი მდიდარი ჩეხის წყალობით

—აკადემია მეცნიერებისა, ლიტერატურის და ხელოვნებისა. ამ ნაირად პრაპა გახდა ნამდვილი ცენტრი ალორძინებისა. მის ქუჩებზე შეწყდა გერმანულ ენაზე ლაპარაკი; თუმცა თითქმის ყოველმა ჩემმა კარგად იცის გერმანული, მაინც იგი უბრთხილდება ამ ენას და განგებ ხმას არ იღებს მასზე. მაღაზიაში თუ გერმანულად მოითხოვ რასმე ან დაიწყებ ვაჭრობას, ხმას არავინ გაგცემს ანაირად ეროვნულ მოძრაობაში შეიქმნა ისეთი ატმოსფერა, რომ ყოველი ჩემი იძულებული გახდა დაეწყო ლაპარაკი ისევ თავის სამშობლო ენაზე.

ერთ დროს დიდი დავა ასტეხა ქუჩების სახელებმა. აღრე ქუჩების სახელები სულ გერმანული იყო. თან-და-თან გერმანული ზედ-წარწერა ჩამოხსნეს და ჩეხური სახელები დაარქვეს. ქუჩების სახელები, მაღაზიების ზედ-წარწერა და ამისთანა სხვა მოვლენა ცოტა რამე კი არ არის. ეს ვითომ-და წვრილმანობა მხოლოდ უგუნურებს მოეჩვენება შოვინიზმის შედეგად. შოვინისტური აქ არაფერია. ეს მხოლოდ არის კანონიერი თავის დაცვა შემოსეულ ხალხებისაგან. ქალაქის გარეგნობა უნდა ეთანხმებოდეს მის ეროვნულ შინაარსს და ყოველ მოდგმას მისა-და-უნებლოდ უნდა უღვიძებდეს გულში სხვა-და-სხვა ეროვნულ მოგონებას. ეს მოგონებანი არიან ის უხილავი ზნეობრივი ძაფები, რომლითაც ყოველი ადამიანი შექსოვილი უნდა იყოს ეროვნულ ორგანიზმთან. ყველა ეს კარგად ჰქონდათ შეგნებული ჩეხებს და გერმანელებსაც და ამიტომ თითქმის ყოველი ქუჩის სახელის გამოცვლაზე დიდი შეტაკება მომხდარა ხოლმე. ზოგჯერ სისხლიც დაღვრილა.

შეადარეთ სულ ეს ჩვენს მდგომარეობას და ქალაქ თბილისს. სად არის ჩვენი უნივერსიტეტი ან აკადემია?! ვის ხელშია ჩვენი ქალაქის თვითმმართველობა?! ქალაქის გარეგნობა?!

სურბ-კარაპეტსკაია, იზმაილოვსკაია, ევანგულოვსკაია, მნაცაკანოვსკაია და ამისთანები — რამდენიც გინდათ, და არსად — არც თამარ-მეფის სახელი, არც რუსთაველის!... საქართველო ამოშლილია სრულებით მისი დედა-ქალაქიდან. — ასეთ მდგომარეობაში იყვნენ ჩეხებიც პრაპაში, მაგრამ თანდა-თან ქალაქის თვითმმართველობაში მოიკიდეს ფეხი და ისევ დაუბრუნეს ეროვნული ფერი და ხასიათი თავის დედა-ქალაქს.

გაჰხადეს იგი ცენტრად და აქედან გამოდის შუქი ერის ენერჯისა. სოფლისთვის მარტო სკოლები კი არ იყო საჭირო. აუცილებელი შეიქმნა აგრედვე მშრომელი ხალხის ფეხზე წამოყენება. და-

არსდა მრავალი სხვა-და-სხვა გვარი საზოგადოება: ზოგს აზრად ჰქონდა მეურნეობის აყვავება, ზოგს — წვრილი კრედიტის გახსნა და სხვა-და-სხვა. კოოპერაციულმა მოძრაობამ აქ იპოვა მომზადებული ნიადაგი. გაიხსნა სხვა-და-სხვა საკრედიტო დაწესებულებანი და ალორძინდა მრეწველობაც. — ეხლა ჩეხია, როგორც ეროვნება, ძლიერია და განვითარებული. ეხლა გერმანული ელემენტი იმისთვის საშიში არ არის, თუმცა კი ეს ელემენტი არც ისე პატარაა:

აი მათი რიცხვი:
 ბოჰემიაში — 3.930 ათასი ჩეხია
 და — 2.337 „ გერმანელი
 მორავიაში — 1.727 ათასი ჩეხია
 და 676 „ გერმანელი
 სილეზიაში — 146 ათასი ჩეხია
 და 296 „ გერმანელი.

ან პროცენტებით: ბოჰემიაში ჩეხები — 62⁰/₁₀₀, მორავიაში — 71⁰/₁₀₀ და სილეზიაში — 22⁰/₁₀₀.

მაინც, მიუხედავად ამ შედარებითი რიცხვისა, ჩეხიას ეხლა შეუძლიან, ეკონომიური ბრძოლა გაუწიოს გერმანელებს. და არც ჰმარტო ეკონომიურად. ჩეხებმა შეჰქმნეს თავისი ეროვნული ცენტრი — პრაპა. იქ შრომობენ, იბრძვიან, ჰფიქრობენ. ყოველი სიტყვა, იქ წარმოთქმული, თუ მას ეროვნული მნიშვნელობა აქვს, მიდის ხალხში, მიდის ეროვნულ პერიფერიისაკენ და ჰსთხზავს ეროვნულ ერთიანობას. თითქო აქ, პრაპაში, ამოდულს ტალღა ეროვნულ სურვილისა და მისწრაფებისა და აქედან წვრილ ქველებად იშლება და მიჩუხჩუხებს იგი ხალხის ცხოვრების სიღრმეში. განვითარება საზოგადოდ და გონებრივი განვითარება კერძოდ უფრო და უფრო ვრცელდება და მაგრდება, და ამ გონებრივ სამკედლოდგან გამოდის — **ერი**, უფრო მხნე და უფრო ძლიერი.

გ. გვაზავა.

ქართული წიგნი.

—:—

მას შემდეგ რაც ჩვენში რევოლიუციის ალი ჩანელდა, ქართველმა საზოგადოებამ თავის აზრს რამდენჯერმე გამოუცვალა კალაპოტი. ჯერ არეულობა არც კი იყო ჩამქრალი, რომ ერთი ვაი-უშ-

ველებელი ავტენტული კულტურული მუშაობის გარეშე და მთელი ჩვენი დამრეტოლი ენერგია წ. კ. საზ.-ის გამგეობის არჩევნებში გამოვსწურეთ. ამით დაიწყო და ამითვე გათავდა ჩვენი ფუქსავატური საქმიანობა. მერე უცებ ვილაცას გაახსენდა, რომ ქართველი მწერლები აღარაფერსა სწერენო. ამის გამოც ერთი აყალ-მაყალი ავტენტული, მწერლები ჯვარს ვაცვით, ყველაფერი მათს ზანტობას გადავებრალეთ და მივყუჩდით. ცოტა ხნის შემდეგ ჩვენ ფეხ-ქვეშ მიწა დაიძრა, ჩვენი ეროვნული მიწა, საფუძველი და საძირკველი ჩვენის არსებობისა, ჩვენი უკანასკნელი იმედი და ნუგეში, ესოდენ ოფლითა და სისხლით მორწყული. რა თქმა უნდა, ტერიტორიის დაკარგვა უდიდესი ხიფათია ჩვენის ერისა, მაგრამ მის გარეშე ამტყდარ აღიაქოთში ჩვენ ერთხელ კიდევ გამოვიჩინეთ ჩვენი ჩვეულებრივი ცალფეხობა და ცალთვალობა. მიწის დაკარგვა ყველას პირზე აკერია, და ის კი აღარაფერს აგონდება, რომ მეორე მხრიდან ამაზე უარესი და სახიფათო ფათერაკი გვეპარება.

ყოველ ერის არსებობა და განვითარება განისაზღვრება იმის გონებრივ და ქონებრივ სიმდიდრითა. შეუძლებელია იმის გადაწყვეტა, თუ რას უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში, გონებრივ კულტურას, თუ ქონებრივს. შეიძლება მხოლოდ იმის თქმა, რომ უერთ-ერთმანეთოდ ერი არ ერობს, მაშასადამე მათი მნიშვნელობა თანაბარია. ჩვენში, საქართველოში, მიწა ჯერ-ჯერობით მაინც საძირკველია ჩვენის ქონებრივი კულტურისა, ხოლო იმის თანაბრობას ჩვენს გონებრივ კულტურაში ეწვევა ლიტერატურა, წიგნი, პრესა. ნუ თუ იმასაც ახსნა და განმარტება უნდა, რომ უწიგნოდ ერს ერი არ ეთქმის (თუ ეთქმის, ისევ ველოურ ერთა შორის), რომ იმ ერს, რომელსაც ჰქონდა წიგნი და მოესპო, ცოტა ხანში სრული გადაგვარება და სიკვდილი მოეღოს! უწიგნოდ ენა არ ხარობს, უენოდ-კი ერიც აღარ ერობს. ჩვენში ქართულ ენის დაქვეითების მთავარ მიზეზად ქართულ წიგნის უქონლობა უნდა ჩაითვალოს. იშვიათად ნახავთ ჩვენში ინტელიგენტს, რომ სახლში ორასიოდე რუსული წიგნი არ ჰქონდეს, ქართული კი, ძალიან ხშირად, არც-ერთი. მიზეზი ის არის, რომ ქართული წიგნი თითქმის არ მოიპოვება. ან თუ მოიპოვება, ისეთი უხეირო და ულაზათო, ისეთი უშნო და უბადრუკი, რომ მისი წაკითხვა კი ძნელია, თორემ ყიდვა და შენახვა ხომ არაფერს ეხალისება. წიგნის უქონლობის ბრალია ისიც, რომ ჩვენს ინტელიგენტის ქართული ლაპარაკი არ ეხერხება, ან თუ შეუძლიან ორიოდ სიტყვის თქმა, ისიც რუსულად ნააზრევია და უხეირო თარგმანია, ისევ რუსულ ფორ-

მებში ჩამოყალიბებული. ვერც გავამტყუნებთ ასეთ ადამიანს. ქართული ენა იმისთვის ოდესღაც მშობელი ენა იყო. დედის ძუძუსთან თან-დაყოლილი და მასთან ერთად შეზრდილი. ათის წლისამ დაიწყო ქართულ წიგნის კითხვა და ცამეტისამ გაათავა. მისი გონება უკვე გახსნილია და მუდმივ ახალ-ახალ მასალას თხოულობს, მაგრამ ქართული წიგნი, აღარ მოიპოვება და ისიც ძალა-უნებურად, რუსულს ეწაფება, რუსულს ეჩვევა და სიკვდილამდე რუსულს ჰკითხულობს... მაშ რა ჰქნას, რით დაიკმაყოფილოს ბუნებრივი კულტურული მოთხოვნილება? როგორ ადევნოს თვალყური თანამედროვე ლიტერატურას, მეცნიერებას, ხალხთა ცხოვრებას? ქართული წიგნი და პრესა არაფერს აძლევს. მისთვის ორივე ფუქია, მკვდარი, უშინაარსო და უსული.

ამიტვე აიხსნება ერთი საკვირველი მოვლენა, რომელიც ერთ ქართულ სასწავლებელში შევნიშნე. ამ სკოლაში უნცროს კლასების მოწაფენი გაკვირვებით ლაპარაკობენ და კითხულობენ ქართულს, უფროს კლასების მოწაფენი-კი წამდაუწუმ ბორძიკობენ, ლეჟავენ, სტანჯავენ ქართულს ღთვითონაც იტანჯებიან. მიზეზი? მითხრეს, ქართულს აღარ კითხულობენ, რადგან კარგა ხანია, რაც ქართული წიგნები გადაიკითხესო. ამ ხნიდან მოყოლებული ქართველი მხოლოდ რუსულს და ჰკითხულობს, მეცნიერებას რუსულად ითვისებს, რამოდენიმე წელიწადს რუსეთში რჩება, რუსულს დედა-ენად იხდის და ბოლოს გარუსებულნი ჩამოდის თავის სამშობლოში, სადაც მას უნებდება მასავით გარუსებული საზოგადოება. მოდი ღ მოსთხოვე მას ქართულის ცოდნა, ქართული ლაპარაკი და ქართული აზროვნება!...

იქაც კი ვერ გამოვიჩინეთ იმდენი შნო და უნარი, სადაც ხელს არავინ გვიშლის... აქამდე ვერ მოვახერხებთ გონებრივ მასალის შექმნა, ვერ გავიჩინებთ ხეირიანი ეროვნული წიგნი და ვერ გამოვიყვანებთ ჩვენი ეროვნული კულტურისთვის სარწყავი წყარო!...

რუსულ გაზეთში რომ ბიბლიოგრაფიულ განყოფილებას გადავათვალიერებ ხოლმე, გული მისივდება, რადგან იმავე დროს ძალა-უნებურად, ქართული წიგნი მაგონდება. სად არის ქართული წიგნი! სად არის ქართული პრესა! რაღა შორს მივდივართ, გავიხსენოთ ერთი სამარცხვინო ამბავი; ჩვენ არ მოგვეპოვება თხულებანი (წიგნიდ რასაკვირველია) ი. ქავჭავაძისა, აკაკისა, ვაჟა-ფშაველასის, ნ. ბარათაშვილისა, გურამიშვილისა, ვ. ორბელიანისა და ათასთა სხვათა. დღემდის ისიც-კი ვერ მოვახერხებთ, რომ ჩვენი საუკეთესო პოეტის ნ. ბარათაშვილის 50 გვერდიანი ლექსები ხეირიან წიგნად გამოგვეცა. უცხოელთა ლიტერატურა სულ არ მოგვეპოვება, კლასიკოსნი და მსოფლიო გენიოსნი ჯერაც უთარ-

გმნელნი არიან, ხოლო ახალი აზრი და მიმართულება თანამედროვე ლიტერატურისა, მეცნიერებისა და ხელოვნებისა ათას წლის შემდეგ თუ ჩამოვა ჩვენში, ისიც რასაკვირველია, რუსულ საცერში გამოცრილი.

რუსულ წიგნს ჩვენ კონკურენციას ვერ გავუწევთ. შარშან რუსულად დაბეჭდილა 22000-ზე მეტი წიგნი, ქართულად 108, სომხურად 190, თათრულად 480 და სხ. თვითველ ქართულ წიგნზე მოდის 220 რუსული. რა მასალაა 108 წიგნი წელიწადში! მაგრამ რა სათქმელია სიტყვა „წიგნი“. მე არ მახსოვს არც ერთი წიგნი, ნამდვილი, ხეირიანი, სერიოზული, ხელში ასაღები წიგნი. იბეჭდებოდა მხოლოდ ორგროშიანი ბროშურები, ავლაბრულ პოეტების „ლექსები“ და სახელმძღვანელოები. უკანასკნელ ხუთ წელიწადში ათი ხეირიანი წიგნიც არ გამოსულა.

ჩვენში ყველაფერი ქველმოქმედებით სცხოვრობს: პრესაც, თეატრიც, სკოლაც — ყველაფერს ვეზმარებით, რამდენადაც შეგვიძლიან. წიგნი-ც ყველას მიგვაფიწყდა. ჩვენში თავისთავად არაფერი არ ხეირობს და ყველაფერს ხელოვნური მოვლა-მოშენება უნდა. ვერც წიგნი ინახავს თავის თავს, ამიტომ ძალაუნებურად ამ საქმეშიაც საზოგადოებრივი ქველმოქმედება უნდა მოვიწვიოთ და უდიდესი ყურადღება მივაქციოთ წიგნს, ჩვენი კულტურის მთავარ წყაროს, რომელიც დაიშრიტა და საცაა მოწყდება კიდევც.

მ. ა—ლი.

ნუსკალ ხანი

ისტორიული მოთხრობა.

(ვუძღვნი ძმებს კოტეს და მიტროს).

(გაგრძელება*)

II

—:—

გათენდა მეორე დღე. შავი ღრუბლები ნაბდებად გადაჰკრდნენ დაღესტნის ცას და მთების მწვერვალნი ნისლით შემოსილიყვნენ. დაჰბერდა ნიავი.

დარაზმული, სამგზავროდ მომზადებული ლაშქარი მოვლოდა ნუსკალ-ხანს. აჰა, გამოჩნდა ნუსკალი მურთაზთან ერთად. მათ დანახვაზე იგრილა ჯარმა და მისი ხმა გრგვინვით მოედო ხუნჯახს და მის არე-მარას. მივიდა ნუსკალი. შეაყენა ცხენი

და კარგა ხანს გადაჰყურებდა სიამოვნებით ჯარს.

ხანის ნიშანზე დაიძრა სამგზავროდ რიგად დამწკრივებული ლაშქარი. წინ მოუძღოდნენ ნუსკალი და მურთაზი, მათ მისდევდა ხანის მედროზე. სამხედრო სიმღერა, ცხენების ფხრუტუნი და ქიხინ-ხიხინი, ლაგმების და იარაღის ჟღერა, დროშები, რომელიც მედიდურად დაფრიალებდნენ ნიავეზე, რალაც ზარსა სცემდა იმ არე-მარეს. გზა-და-გზა ფეხზე დგებოდნენ სოფლები. რა შეიტყობდნენ ნუსკალ ხანი მოუძღვის ჯარსაო, ყოველი დიდი, თუ პატარა, ქუდოსანი, თუ მანდილოსანი აღფრთოვანებით ეგებებოდა ავარიის მბრძანებელს და მის ლაშქარს. ულოცავდნენ გზას და ევედრებოდნენ ღმერთს, რომ გაემარჯვათ მტერზე. ეგებებოდნენ ყავარჯნით მოხუცნიც, რომელთაც ერთი ფეხი უკვე სამარეში ედგათ. სამხედრო სიმღერა, დარახტული მშფოთი ბედაურები, იარაღის ჟღერა, ლაშქრობა—ეს ყველა გულს უტოკავდათ მათ, აგონებდა წარსულ სამუდამოდ დაკარგულ სიკბუტეს... აგონებდა იმ დროს, როდესაც სიცოცხლით აღსავსეთ, ცხოვრების გზა ჰქონდათ გაქიმული, როდესაც ბედი გაზაფხულად ელიმებოდათ... ყველა ეს მძიმე ქვად აწვევოდათ გულს და მწარე ფიქრებით დანალღლიანებულნი ბრუნდებოდნენ ისევ შინ თავიანთ კერასთან ძვლები გასათბობად.

გაიარა ჯარმა ვაკე დაღესტანი და დაიწყო მისი მთები თავის ჩაღრმავებულ, თვალჩაუწვდენელ, ვიწრო ხეხებით, თავის საცალფეხო ბილიკებით. საშიში იყო ბილიკები. ცხენის ერთი უხერხო ნაბიჯის გადადგმა ჰგვრიდა, როგორც თვით ცხენს, ისე მის პატრონს, აუცილებელ სიკვდილს, მაგრამ ყამსაც არ იყვნენ არც მხედარნი და არც მათი ბედაურები. პირველად არ ხედავდნენ ამნაირ საშიშ გზებს, პირველად არ ჰქონდათ ამ ბუნებასთან საქმე. თვით ამ სასტიკ ბუნების შვილები იყვნენ, აქ დაბადებულები, მის მძლავრ კალთის ქვეშ გაზრდილები. თამამად და გარკვევით სდგავდნენ ყოველ ნაბიჯს ბედაურები, ყურებ-აქვეტილნი, ფხრუტუნით აკვირდებოდნენ გზას და ყოველ მის ცვლილებას და მიმართულებას. ხან შესდგებოდნენ, ჩააცქერდებოდნენ ფეხქვეშ მოგლეჯილ შავ ნაპარალს და შემდეგ ამაყად თავმოღერებულნი განაგრძობდნენ გზას. ცხენების და მათი მხედრების ჩქამი ედებოდა იმ არე-მარეს დიად მთა-კლდე-ღრმებს, ლაღედ მწვანე ქედურობებზე დაყრილი არწივი და ჯიხვის ნახირი ბრთხებოდა და სტვენით აქეთ-იქით იქსაქებოდა და იმალებოდა თავის თავშესაფარ-მიუღგომელ შავ კლდეებში. მთის მწვერვალოებიდან აშლილი ყვავ-ყორნები დასცურავდნენ ცის სივრცეში და იქიდან დაჰყურებდნენ მათთვის არასასიამოვნო სტუმრებს...

*) იხ. „ერი № 8.

რაც წინ და წინ მიდიოდნენ, მით უფრო და უფრო სასტიკი და მძლავრი ხდებოდა დაღესტნის ბუნება, დაკიდული, უღრველ ბალახით შემოსილი მთის კალთები, თვალ-ჩაუწყებელი ბნელი ხეები. საიდგანაც ყრულ მოისპოდა ზვავების ქვეშიდან წყლები გრგვინვა, კლდეები, რომლის დაკიდებული ქვები ყოველ წუთს შიშს ჰგვირდა მგზავრს, რომ აჰა, ეს არის მოსხლტები და თან წავიღებო, რაღაც დიად სურათს წარმოადგენდა.

აჰა დიდოეთიც თავის არწივის ბუდესავით მთის კალთებზე და მის ცხვირებზე მიკრულ სოფლებით, რომლის გარშემო, აქა-იქ პატარ-პატარა ვაკეებზე მოსჩანდნენ სიყვითლე-შესული დიდოების ყანები.

ჯარი მივიდა ხუშეთს. ორი ათასი შეიარაღებული დიდო დაუხვდა ნუკალს. აივსო ხუშეთი აქა-იქ დიდოების სოფლებიდან მოსულ ხალხით.

რა საცოდავ სურათს წარმოადგენდნენ დიდოები! გაქონილი და დაგლეჯილი პერანგი ძლივს ჰფარავდა მზისგან გაშავებულ ტლანქ ტანს. საცოდავ მანდილოსნებს ზურგზედ ეკიდათ ტობრაკები, საიდანაც გამოიყურებოდნენ ტიტველ-შიშველი ბავშვები. გაყვითლებულ, უღროოდ დაღმეჭილ დედების სახეს რაღაც უძლოურების და დაჩაგვრის ბეჭედი ესოთ. საკვირველიც არ არის, დიდოეთს უქირავს დაღესტნის უმაღლესი კუთხე. მძაფრი, ძლიერ სასტიკი ალბიური ჰავა, უნაყოფო, ქვიშიანი და კლდე-ღრიანი ნიადაგი არაფერ საზრდოს არ აძლევს დიდოს. ამასთან დიდო დიდი ფანატისკოსი და ზარმატია. მარტო ხენას-კი ჰკისრულობს დიდო, დანარჩენი-კი დედაკაცს აწვევს კისერზე. მუშაობა დიდოსათვის სამარცხვინოა: ის ვაჟკაცია და მასხადამე მასი საქმე მარტო ბრძოლის ცეცხლია.

მართლაც ბრძოლის ცეცხლში დიდოს საპატიო ალაგი უქირავს.

ამ წარსულ საუკუნის სამოცდა ჩვიდმეტ წელს დიდოები აჯანყდნენ. რუსის ჯარი, ქართველების მილიცია შევიდა დიდოეთში. საითაც გაივლიდნენ ნაცარ-ტუტას ავლებდნენ. ხოტრაბოელები დიდი-პატარა, ყველა შეიხიზნა ერთ მაგარ კოშკში. რუსებმა მორჩილება მოსთხოვეს, უარი მოუვიდათ. დაიწყო თოფ-ზარბაზნის გრიალი. მაინც ვერ აიღეს. ბოლოს დაჰყარეს კოშკის გარშემო შეშა და მეორედ შეუთვალეს, რომ მანდილოსნები მაინც გამოეშვათ.

— ჩვენი სახლი ჩვენი საფლავია; ჩვენი დედა-კაცები ჩვენთან უნდა დაიხოცნენ!.. ჰერში ხმლების ტრიალით გადმოსძახეს დიდოებმა. ავარდა ცეცხლის ალი, იწოდა კოშკი და მასთან შიგ-მყოფი ხალხიც. გამსკდარი დიდოების გვამები და კეფხოები ბაქა-ბუქით ცაში აღიოდა, მაგრამ არც ტირილი და არც წვილ-კივილი არ გაისმოდა. ჰირიქით, თითქო ლხინიაო, სიმღერას

დასძახოდნენ. ბოლოს, კოშკის ერთ კარებიდან უცხად გამოვიარდა შეკალთავებული ოცდა ათი, გაშმაგებული დიდო და მხნედ და მედგრად შეუტია რუსების გუნდს. ბრძოლამ ბევრ ხანს არ გასტანა, სიმრავლემ სძლია დიდოების თავგანწირულებას, მაგრამ მათმა თავგანწირულებამ ას ორმოც-და-ათი რუსი იმსხვერპლა. *)

მაგრამ ცარიელი ვაჟკაცობა არ კმარა ცხოვრებისთვის. კუჭი თავისას თხოულობს. ორი ქანო ქუმლის ფქვილისა მამაკაცს და ერთი დედაკაცს— აი დღიური საზრდო დიდოსი. დიდო მაინცა და მაინც ამით ბევრს არას ნაღვლობდა. ორი ქანო დახალულ ქერის ფქვილითაც კმაყოფილი იყო. ჩაიცვამდა ქონში გაყვითილ პერანგს, რომ მეტს ხანს გასძლოდა და კბენარებს მაგდენი არ შეეწყუხებინათ, წამოისხავდა მხრებზე დუბა-ტყავს, ფეხზე ჩითებს, გავიდოდა სოფლის გარედ და დახეტიალებდა აქა-იქა მთებზე. როცა მოსწყინდებოდა, წამოწევებოდა სადმე მწვანეზე, მიაშვერდა გაღვლილ გულ-მკერდს მთის გრილ სიოს და მშვიდათ, თავისთვის კმაყოფილი, ბედნიერი მიეცემოდა ტკბილ ძილს. ბინდისას მოვიდოდა ზღაზნით შინ და მიუჯდებოდა ცეცხლის კერას. მოკეცილი, თავჩაღუნული შეაშტერდებოდა ცეცხლს, რომელიც მხიარულ ტაკა-ტაკით იწვეებოდა და ანათებდა მის ქუქკით და ყოველ უწმინდურებით გაღესილ, დაცარიელებულ სახლს. ტიტველ-შიშველ, მშიერ და მწყურვალე ბავშვების კენესა და ტირილი მას არაფრად მიაჩნდა, თითქო გარედ ზამთრის ქარი დაჰმუისო. და თუ მეტის მეტად თავს მოაბეზრებდნენ, „ჩუმად!“ ერთს დაიღრილებდა და ვაი მათ, თუ მაშინვე არ გაჩუმებულნიყვნენ. ერთი წუთი საკმარისი იყო, რომ აქეთ-იქით ეტყორცნა, სულ ერთი იყო მხეცისათვის, ფეხს მოსტეხავდა, თუ ხელსა, გულის მოსაჯერებლად ერთ ორს მათ უბედურ დედასაც მიუთავაზებდა... „აბა მაქამეთ რამე!“ უბძანებდა ბოლოს. მოუტანდნენ ცივ წყალში მოზედილის ქუმელს. მოიჯერებდა მით კუჭს და კმაყოფილი მიეგდებოდა სადმე სახლის კუთხეში, გაშლილ თივაზე დუბამოხურული. მოვიდოდა დროც, როცა კასრებში ფქვილი გამოეღვოდა. ფქვილი გამოგველია და არც სხვა რამე საქმელი მოგვეპოვებოა, კრძალვის ხმით გამოუცხადებდა დიასახლისი. ამ სიტყვების გავონებაზე დიდოს სახე დაეღმიჭებოდა, რაღაც მხეცურ, საზარელ ელფერს გადაჰყრავდა და მისი შხამით და გესლით აღსავსე თვალები მიეპყრობოდა კედლისაკენ, სადაც ეკიდა მისი იარაღი— ეს ერთად ერთი სახსარი, რომლითაც მას შეეძლო ეშოვა ლუქ-მა-პური. კბილების ღრატუნით აისხავდა იარაღს, საგძალს გულში ჩაჰყრიდა, ქუმელს (თუ შინ არა

*) По „Дагестану“, Кривенко.

ჰქონდა, სესხულობდა მეზობლისაგან), დამარილებულ, დამჭვარტლებულ ძველ ცხვრის ღუმელს და გავიღოდა სოფლის საჯარო მოედანზე, რომელიც ყოველთვის სავსე იყო მის უსაქმო თანამომკმეებით.

— რასა ჰყრიხართ აქ უსაქმოდ, ყურებ-დაშვებულები!.. მიჰმართავდა თანამომკმეებს მშვიერი დიდო, — ჩვენ აქ შინ კასრებში ფქვილიც გამოგველია, ლამის არის სიმშლით ამოფწყდეთ და ძალი გურჯები-კი სავსენი არიან ყველაფრით. განა ქრისტიანები ჩვენ მონებად არ არიან გაჩენილნი, იმათი ქონება ჩვენი არ არის?! მაშ რისთვის დაგვილოცა მაჰმადმა ხმალი, თუ ვერ ვასრულებთ მის წმიდა აღთქმას? არა, ჩვენ არ ვასრულებთ ისლამს და მით ვარცხვენთ ჩვენ წინაპრების საფლავს... მაშ აბა, აღფრთოვანებით წამოიძახებდა დიდო, — ვისაც ქუდი ჰხურავს, წამოყვეთ, გავინადიროთ მთებში!..

ეს საკმარისი იყო, რომ გული ასძგერებოდათ მტაცებლობაში გაზრდილ დიდოებს. ხელად მოამზადებდნენ გულა-ნაბდებს და გაუდგებოდნენ გზას, ხან ათი, ხან ოცი, ხან მეტ-ნაკლები დახეტილებდნენ მთა-ბარში. დღისით იმალებოდნენ ტყეებში, ხევ-ხუეებში და იქიდან ზვერავენენ საქონელს, ხალხს. დადგებოდა ღამე თუ არა, მოულოდნელად თავს ესხმებოდნენ. ვინც წინააღმდეგობას გაუწევდა, ხოცავდნენ, ვინც არა ტყვედ, მიჰყავდათ და იქიდან სასყიდლით უკანვე აბრუნებდნენ. ცხვრისა და ცხენძროხის წასხმისა ხომ თვლა არ იყო. ასე ამრიგად ათრევდა თავის საცოდავ სიცოცხლეს საწყალი დიდო და, რასაკვირველია, აშნაირი ცხოვრება თავის დაღს დაასვამდა.

ხუშეთს ნუცალს წარუდგნენ დიდოების საპატიო მოღვლები და თემების წარჩინებულნი.

— დიდათ შეწუხებულნი ვართ, ჩვენო ბატონო, დიდო ნუცალ ხანო, შესჩივლეს დიდოებმა, — ჩვენი ცხოვრება ცხოვრება აღარ არის, ჩვენი სიცოცხლე ჩამწარებულია... კახეთიდან ამოდიან გურჯების მღვდლები და ავრცელებენ თავიანთ რჯულს. ბევრი ვითბინეთ. ბოლოს, როდესაც სთქვეს, რომ მაჰმადი წინასწარმეტყველი-კი არა, კრუ-პენტელა იყო, მოთბინება ვეღარ ვიქონიეთ. გაცოფებული ხალხი მივარდა და ამოხოცა მღვდლები. ეს იყო. ამის შემდეგ დატრიალდა ჩვენ თავზედ ცეცხლის კვერი. ამოვიდა გურჯების მეფე, ლევანი და შეუბრალებლად სისხლით მორწყა ჩვენი მთა და ველი, ვინც მის მრისხანე ხმაღს გადურჩა, სიმშლიმა და სიცივემ მოუღო ბოლო. ნუ თუ, დიდებულო ჩვენო ხანო, ჩვენი მაჰმადის ხმალი ისე დაჩლოუნდა, რომ ვეღარ შეუძლიან დაიცვას თავის მართლ-მორწყ-

მუნენი?! ნუ თუ უნდა დავანებოთ თავი ჩვენ მამა-პაპის რჯულს და მივიღოთ ქრისტიანი?..

— როგორ თუ ქრისტეს რჯული უნდა მიიღოთ!.. წამოიძახა ნუცალმა, — ნუ თუ ისე დაეციოთ სულით და გულით, ისე დაძაბუნდით, ცეზებო*), რომ უნდა უღალატოთ რჯულს, რომლის დაცვაში უკანასკნელ სისხლის წვეთს ანთხევდნენ თქვენი წინაპრნი?! ისე როგორ შევაშინათ გურჯებმა, განა თქვენ ისევ ის ცეზები აღარა ხართ?!..

— ჩვენ ისევ ის ცეზები ვართ, დიდებულო ხანო, უბასუხა ერთმა წარმომადგენელთაგანმა, და არც გვეშინიან გურჯებისა, მაგრამ ძალა აღმართსა ხნავს. ისინი მრავალნი არიან და ჩვენ-კი ერთი მუქა ხალხი ვართ...

— სიმრავლე რას გიქვიან, მოუთბენლად გააწყვეტინა ნუცალმა, — მამაცი მტრის სიმრავლეს არ უყურებს! დამაცადეთ, ჯერ თუშეთი შევამტვიროო და შემდეგ ნახავთ, რაც გურჯები არიან...

ნუცალი შევიდა კარავში.

გაღეფარა მზე დაღესტნის მთებს. მოწმენდილ ცას გაეკვრნენ ვარსკვლავები. დაჰბერა მთების მწვერვალოებიდან ცივმა სიომ. ნუცალის მეომრებმა აანთეს ცეცხლები და მიეცნენ სიმზიარულეს. ფანტურის ხმა და ტაშის კვრა მთელ ღამეს არ შეწყვეტილა. მოხუცი დაჰმღერდნენ ფანტურზე. მათი სევდიანი, მომტირალი ხმა გულს ევლებოდათ ახალგაზდა მეომრებს, ხან აღფრთოვანებაში მოჰყავდა და ხან აღონებდა: ხან აცინებდა და ხან ატირებდა. სიმღერა მოუთხრობდა მათ დაღესტნის რომელიმე წარსულ ამბავს: მტრის შემოსევას, ხალხის გაჭირვებას, რომელიმე გმირის სიკვდილს ბრძოლის ველზე მამულის დაცვაში და სხვა. ყოველი სიტყვა მომღერლისა თავის კვალს აჩნევდა მსმენლების ყურს. ყოველი მეომარი, სიმღერის სიტყვებით გამხნეებული, სცდილობდა გამხდარიყო სიმღერის გმირად, რომ მისი სახელიც საშვილიშვილოდ დარჩენილიყო, მისი მამაცობა, მამულისშვილობა, გარდაცვათ მოხუცებს ახალგაზდებისათვის, მათზე სიმღერა მოდებულიყო დაღესტნის სოფლებსა და კლდე-ღრეებს...

ივ. ბუქურაული.

(გაგრძელება შემდეგ)

რედაქტორ-გამომცემელი: პეტრე სურგულაძე.

*) დიდოები თავიანთ თავს ცეზებად უწოდებენ.